Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University

**anemon**

Derginin ana sayfası: http://dergipark.gov.tr/anemon

*Araştırma Makalesi ● Research Article*

# A Sufi Poem from a Tragic Story (Example of Feqîyê Teyran's Şêxê Sen'ani Poem)

Mehmet Nur Yavuzer*

**Abstract:** Sufi poets have resorted to tragic stories to convey Sufi ideas, and one of these stories is Sheikh Sen'an. In the story, a sheikh falls in love with a Christian girl, makes a choice between his Islamic faith and his love, and renounces his religion. This story was first written as a Sufi poem by Ferîdüddin Attâr and later rewritten by poets who were influenced by this story and Attâr's poem, one of them being Feqîyê Teyran. This study focuses on Feqîyê Teyran's poem Şêxê Sen'anî from a Sufi and tragic perspective. Sufism and tragedy cannot agree on the meaning of life and human beings. This study shows that Feqîyê Teyran a representative of the Sufi tradition, like his predecessors, transformed the famous tragic story of the Islamic world and reversed the tragic thesis that 'man is a tragic being'. In this poem, Feqîyê Teyran triumphs over the destruction and tragic death of man by presenting hope, resurrection, union with God and happiness after death. Thus, he uses Sufism as a way out of the tragic and a way to reverse it. In this way, it offers a solution against the terrible death.

**Keywords:** Feqîyê Teyran, poetry, Sheikh Sen'ani, Sufism, tragic

## *Ji Çîrokeke Trajîk Helbesteke Tesewifê (Nimûneya Helbesta Şêxê Sen'anî Ya Feqîyê Teyran)*

**Puxte:** Helbestvanê tesewifê, ji bo ramana tesewifê ragihînin, serî li çîrokên trajîk xistine ku yek ji wan Şêxê Sen'an e. Di çîrokê da Şêxek dibe dildarê keçikeke mesîhî di navbera bawerîya xwe ya Îslamê û evîna xwe da evînê hildibijêre û ji dînê xwe dibe. Ev çîrok wek helbesteke tesewifê pêşîyê ji alîyê Ferîduddînê Ettar va tê nivîsîn, piştra helbestvan di bin bandora vê çîrokê û helbesta Ettar da dimînin û wê ji nû va dinivîsin ku yek ji wan Feqîyê Teyran e. Ev xebat bi bergeha trajîk û tesewifê li ser helbesta *Şêxê Sen'anîyan* ya Feqîyê Teyran radiweste. Tesewif û trajîk li ser wateya jîyanê û ya meriv li hev nakin. Ev xebat vê dide nîşan ku wek nûnerê kevneşopa tesewifê Feqîyê Teyran, mîna pêşengên xwe, çîroka trajîk ya navdar ya cîhana Îslamê, diguherîne û teza trajîkê ya ku "meriv heyîneke trajîk e" berevajî dike. Ew, di vê menzûmeyê da li piştî mirinê hêvî, vejîn, bi Xwedê ra yekbûn û şadîyê dadîne holê û li dijî wêranî û mirina trajik, serkevtinek bi dest dixe. Bi vî awayî, tesewifê wek rêya ji trajîkê xelasbûn û berevajîkirina wê, bi kar tîne. Bi vê jî çareserîyek ji mirina xofdar ra pêşkeş dike.

**Peyvên Sereke:** Feqîyê Teyran, helbest, Şêxê Sen'anî, tesewif, trajîk

* Dr. Milli Eğitim Bakanlığı, Van – Türkiye
ORCID: 0000-0002-5648-5743 mehmetroniyavuzer@gmail.com
**Cite as/ Atıf:** Yavuzer, M. N. (2025). Ji çîrokeke trajîk helbesteke tesewifê (Nimûneya helbesta şêxê sen'anî ya feqîyê teyran). *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *13*(3), 1743-1766.
http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1688723
**Received/Geliş:** 01 May/Mayıs 2025
**Accepted/Kabul:** 13 Sep/Eylül 2025
**Published/Yayın:** 30 Dece/Aralık 2025

e-ISSN: 2149-4622. © 2013-2025 Muş Alparslan Üniversitesi. TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark ev sahipliğinde.

# *Trajik Bir Hikâyeden Tasavvufi Bir Şiir (Fakî-yi Teyrân'ın Şêxê Sen'anî Şiiri Örneği)*

**Öz:** Tasavvuf şairleri, tasavvufî düşünceleri aktarmak için trajik hikâyelere başvurmuşlardır ki bu hikayelerden biri de Şeyh Sen'an'dır. Hikâyede bir şeyhin Hıristiyan bir kıza aşık olması, İslam inancı ile aşkı arasında bir tercih yapması ve dininden vazgeçmesi anlatılıyor. Bu hikâye ilkin Ferîdüddin Attâr tarafından bir tasavvuf şiiri olarak yazılmış, daha sonra bu hikâyeden ve Attâr 'ın şiirinden etkilenen şairler tarafından yeniden yazılmış ki bunlardan biri de Fakî-yi Teyrân 'dır. Bu çalışma tasavvuf ve trajik bakış açısı ile Fakî-yi Teyrân'ın *Şêxê Sen'anî* adlı şiiri üzerine eğilir. Tasavvuf ve trajedi, hayatın ve insanın anlamı konusunda uzlaşamazlar. Bu çalışma, tasavvuf geleneğinin bir temsilcisi olan Fakî-yi Teyrân, selefleri gibi, İslam dünyasının meşhur trajik öyküsünü dönüştürdüğünü ve "insanın trajik bir varlık olduğu" şeklindeki trajik tezi tersine çevirdiğini göstermektedir. Fakî-yi Teyrân, bu şiirde, ölümden sonra; umut, diriliş, Allah ile birlik olma ve mutluluğu ortaya koyarak, insanın yıkımına ve trajik ölümüne karşı bir zafer elde eder. Böylece tasavvufu, trajikten çıkış ve onu tersine çevirmenin bir yolu olarak kullanır. Bununla da korkunç ölüme karşı bir çözüm ortaya koyar.
**Anahtar Kelimeler:** Fakî-yi Teyrân, şiir, Şêxê Sen'anî, tasavvuf, trajik

## Introduction

Feqîyê Teyran is one of the poets of classical Kurdish Sufi literature. Just as classical tragic poets relied on some ancient stories, myths, and legends, Sufi poets also relied on epics and legends, one of which is the story of Sheikh Sen'an. This story has the theme of love, which is a famous example in Islamic Sufi literature. The story of Sheikh Sen'an has attracted the attention of classical poets, making it an important source for writing a Sufi poem. The basis of Sheikh Sen'an's story has not been discovered with certainty, but it has been rewritten in different languages, in each work, and each of Sheikh Sen'an's writings has a special flavor. Sufi poets spread the idea of Sufism through poetry, and Kurdish poets are one of them. As a poet of the Sufi literary tradition, Feqîyê Teyran rewrites the tragic story of Sheikh Sen'an with his own Sufi perspective in order to convey his own Sufi thought.

There are different sources of information about the origin of Sheikh Sen'an, but this information has not been confirmed by real documents. It is not known whether this story, which has spread among the people, is a true event or has been fabricated as a story. Abdullayeva (2015: 19-20) states that the main theme of Sheikh Sen'an, which is a believing Sheikh who turns away from his religion because of love, has been transmitted orally for centuries and different variants have emerged. It has also spread among the people, transformed into folklore works and transmitted through written literature. In addition, researchers' research shows that the experiences of historical figures such as; Abdurrazzaq Sanani, Ibn Saqqa and Abdullah Al-Andalusi are also similar to this story. Asgerzade (2018: 20-21) focuses on the spread of the legend of Sheikh Sen'an, stating that this subject of Sheikh Sen'an is extensive research and travel, which was especially prevalent in Arab folklore and spread to the Near and Middle East with the spread of Islam. He refers to historical sources and examines the relationship of this story to different societies and stories, showing its similarities with other stories and says: "The story of Sheikh Sen'an, which is famous in the Near and Middle East, has been included in court poetry as a verse, and has been the subject of many works, studies and translations as a religious and mystical story." In written literature, he first appears before readers in the work of Attar (Abdullaheva, 2015: 20). The story of Sheikh Sen'an is included in Attar's work called Mantiku't-Tayr. Mantiku't-Tayr is similar to the work "Rîsaletu't-Tayr" by Ghazâlî and İbn-i Sînâ in terms of the context and themes of the stories (Gülen, 2016: 530). Feqîyê Teyran (957/1549-1041/1631) states in one verse of his poem that "There was a sheikh called Sen'an" (Dêrêşî, 2011: 308), and in another he says "Drive them crazy, the Yemeni Sheikh" (466), which provides information about the identity of the sheikh in the poem. Kemikli (2011: 41) states that he was from Yemen and his real name was Sheikh Abdurrezaq. Abdurrezaq es-Sana'ani was born in Yemen in 126/743-44 and died in 211/826-27 (Akyüz, 1988: 298). Thus, there are different information about the origin of this story, which has been included as a useful story in classical and folkloric texts. This story also has an important place in Kurdish literature. It has been narrated by Kurdish storytellers and Kurdish poets have made reference to Sheikh San'an in their poems. The poet Xemgînê Xanî wrote a similar poem to Şêxê Sen'ânî's poem Feqîyê Teyran, which both showcased her

own art and drew attention to Şêxê Sen'ân's poem (Gemi & Jankîri, 2022: bnr.). Şêxê Sen'ân's story has also been presented in arts such as theater, opera, and ballet (Abdullayeva, 2015: 15).

The story of Sheikh Sen'an was first written as a poem by the Iranian Sufi, Feriduddin Attar. After him, this story attracted the attention of poets, many poets from different literatures relied on this story and rewrote Attar's poem, which also gave rise to a tradition. In Kurdish literature, a poet of this tradition is Feqîyê Teyran. Feqîyê Teyran wrote this story as a poem consisting of 362 lines (Dereshî, 2011: 295-479). He wrote this poem in the year 1030/1620. The poem tells the story of a hermit sheikh for an Armenian Christian girl" (Adak, 2013: 214). Feqîyê Teyran, like the Arab, Persian and Turkish poets, is influenced by Ettar in writing this poem, but he changes this story sufficiently (Gemi, 2016: 112). In this study, we do not compare the story of Sheikh Sen'an, which is written as a poem by poets from different literatures, but rather focus on a poem by Feqîyê Teyran from the perspective of Sufism and tragedy. The analysis we make in this study represents the poem of Sheikh Sen'an, which is composed by poets who rely on this tragic story and a poem of Sufism. Feqîyê Teyran's poem of Sheikh Sen'an is about love, faith, conflict, the meaning of life and death, the other world, the meaning of man in the universe. In the basis of the poem tehre is the Sufi idea of the unity of existence. Sheikh Sen'an's story contains a tragic situation, but as a poet from the tradition of Sufi poetry, Feqîyê Teyran, from a mystical perspective, he takes the story of Sheikh Senan out of tragic situation and presents sufism as a solution against the tragic situation of life, to the conflict of life and death.

Trajik is a feature of life and is hidden in the essence of life. It is also related to tragedy. Williams (2018: 36-37) states that tragedy is used for disasters, pain and failures, which is also a dramatic art form with a complex history of two thousand five hundred years. He also states that "tragedy is not just death, nor is it pain and suffering. It is not an ordinary accident. We cannot see it as a reaction to death, pain and suffering. Tragedy is in fact the tragic, the event and the reaction that is embodied by a long and long tradition. Tragedy is not a philosophy, nor is it a ideology" it shows the great spirit of man (Glicksberg, 2004: 11, 18) that man struggles against death and exalts life. Tragedy is also a tradition, as Williams (2018: 39) says about the tradition of tragedy: "It has filtered down from the ancient tradition of European civilization and has reached our day, which we must recognize as a lasting tradition." Tragedy contains the conflict, pain, and destruction that Aristotle first emphasized in history. Aristotle (2017: 19-29) describes tragedy as a type of poetry. He states that what the art of poetry accomplishes is mimesis, which is learned from and enjoyed by people. According to him, the commonality of all types of poetry is imitation, and their difference is that they imitate different things with different tools, methods, and forms. He looks at tragedy from the perspective of art and evaluates it. We can say that tragedy, which is a type, presents the tragic. It is also clear from the information of researchers that tragedy is not just a genre, it is also a philosophical concept and many philosophers, such as Plato (Bz. 424/423 – Bz. 348/347), Aristotle (Bz. 384 - Bz. 322), Kant (1724-1804), Schopenhauer (1788-1860), Kierkegaard (1813-1855), Nietzsche (1844-1900), Scheler (1874-1978), etc. have focused on it. When philosophers approached humans from an ontological perspective, that is, when humans come to life and realize that they are mortal, they experience a conflict between life and death, and they used the concepts of tragic and tragedy in the same sense. We can say that the concepts of tragedy and tragedy are intertwined in the field of philosophy. Scheler (1919: 239) sees tragedy in the structure of life and explains it as follows: "What is tragic is a fundamental element in the structure of the universe". But this element cannot be seen, it can only be understood from it. "Tragic is not a feeling, it is not in man or in man's fear and pain, it is in the things themselves that the tragic that exists in the structure of the world emerges" (Kuçuradi, 2009: 8). When Scheler (1919: 244) explains the tragic, he relates it to values, sees it in conflict and says: "All things that are described as tragic take place in the sphere and relationship of values."

Sufism is the science that shows the path and desire of man to reach God. Sufism upholds the truth that "the basis of faith is monotheism" and that it focuses on man, his soul, his ethics and his psychology (Türer, 2013: 23-24). The basis of Sufism is this: Allah is being in the sense of "pre-existing being" and the universe is hadith in the sense of "subsequently existing". Since God is the creator of everything, the idea of Sufism upholds the "totality" of being (Ulaş et al. 2002: 1397). The path of Sufism is to turn one's back on the beauty and adornment of the world, to separate oneself from worldly

possessions, property and positions, as well as to separate oneself from people and turn one's face to God (Türer, 2013: 30). Sufism considers man to be superior among all beings. Sufism sees human as higher than other beings. Because human carry a part of the Creator's soul, Sufism tries to elevate human to the highest level. In Sufism, all things that the Creator has given life and soul to, both animate and inanimate, are precious and sublime (Tenik, 2015: 9-10). In Sufism, the central idea of unity is the important one, which sees the Creator and the created as one and the same (Cebecioğlu, 2004: 683). The meaning of unity is "being one", which is a thought opposed to the thought of multiplicity (Yıldırım, 2023: 32). According to this idea, true existence is one, and this existence is God, and there is nothing other than the truth and manifestation of God. The unity of existence is not achieved through vision, it is achieved through understanding (Cebecioğlu, 2004: 683). In the unity of existence, there is a teaching of annihilation (non-existence), whereby one must unite oneself with God and dissolve oneself in God's existence (Ulaş et al. 2002: 1397).

As two concepts of thought and philosophy, Sufism and tragedy focus on common themes, but they both approach God, man, destiny, the meaning of life, suffering and death from different perspectives. Tragedy focuses on the fact that man is a tragic being, but it is also about the way he copes with pain and fate, life and death, meaning and meaninglessness, success and failure (Rasche, 2014: 514). Sufism originates from Islam, and it is in contrast with the tragic. Tragedy and religion have different principles and serve different purposes. Tragedy focuses on "how the world is", while religion focuses on "how the world should be". Saunders (1944: 284) states that tragedy and religion have a strong relationship as both focus on the world system. There are also contrasts between religion and tragedy, despite their proximity. In general, religion seeks to solve the problems of life, while tragedy seeks to present the problems of life in an ideal way. Religion emphasizes the voice of God, while tragedy emphasizes the voice of man. Since religion suggests a life after death, it does not see death as destruction and human as tragic being (Glicksberg, 2004: 36). Furthermore, tragedy "extols man's resistance to compulsion, while religion praises submission" (Raphael, 1960: 51; cf. Glicksberg, 2004: 36). A believer is led to understand the will of God and to relate to God better in life, while a tragic poet is concerned with the will, actions, and consequences of human actions (Saunders, 1944: 284).

Although religion has a contrast with the tragic, we must point out that some believers and prophets have been dragged into tragic situations and turned into tragic people through their choices, stances and actions. For example, Hz. Ibrahim (?), Hz. Isa (?) and Hallaj Mansur (244/858-309/922) (Uludağ, 1997: 377). Kuçuradi (2009: 50) says: "Ibrahim, who loved his God, but also loved his son, drew his knife to kill his son, is a tragic person because of this action." Although he did not succeed in cutting off his son's neck, because he decided to kill his son and started the killing action, he falls into a tragic situation. Also, when we look at the situation of Hz. Isa, we see a tragic situation. Tragedy is against passivity and morality. It is related to faith, and especially to faiths that involve heroism. The Christian movement defends that when a person is struck on one side of the face, he turns the other side of his face for another blow. This is a dynamic activity, not a passive one. The Prophet Jesus performed his activity for the benefit of others, acted and died as a hero. His choice and activity show us a tragic situation (Saunders, 1944: 290). Another believer and mystic is Hallaj Mansur. Özdenören says about Hallajı Mansur's tragic situation, It is said that Hallajı Mansur's situation is not compatible with the tragic one. Helac was tried for his statement "Enel Haq". Either he would have retracted his statement (withdrawn from it), or he would have been killed. Just as Scheler saw the tragic situation as being caught in between, Hallaj is also caught between two values. Hallaj would either do what the sharia said or he would depend on what he saw as right. If Hallaj accepts either of the two, he would have committed a crime. Furthermore, we cannot blame Helac. Therefore, there is a pure tragic here" (2014, https://www.yenisafak.com/). Thus, although the idea of Sufism and tragic contains an antithesis, it is possible that individuals who believe have fallen into tragic situations through their actions, and it is also possible that in our day and age believers remain torn between their religious values and another value and fall into tragic situations.

"Sufism, defined as an Islamic philosophy, was the most influential idea on poets and their works throughout the classical period and penetrated into Kurdish classical texts in every way" (Hêzil, 2015: 69). Sufism is an important source of classical Kurdish literature (Adak, 2013: 36). When we turn to classical Kurdish literature, which begins with Baba Tahirê Uryan and reaches its peak with Ehmedê

Xanî, we find the Sufi idea of the unity of being. Öz (2022: 100-120) states that in Kurdish literature, the one who has shown the unity of being in a meaningful way in his verses is undoubtedly Mälayê Cizîrî. However, unlike Cıziri and other classical poets, Feqîyê Teyran comes to the fore with his "Folk Sufi Literature" feature in Sufi literature and differs from their diwan Sufi literature style. (Yıldız, 2023: 9). We know that the classical poems of Kurdish poets, written with the philosophy of unity of existence, were read in Kurdish madrasahs, and they influenced the Kurdish reader in terms of understanding the issues of humanity, life, pain and death, and at the same time they suggested the Sufi thought and unity of existence to the Kurdish reader against the tragic situation of life. They used tragic folk tales when writing their Sufi poems, and "the influence of classical folk literature on classical Kurdish literature" is very strong and extensive" (Feqiyê Teyran, 2019: 7). The poets of Kurdish classical literature have benefited from both Kurdish stories and the stories of Kurds' neighbors, especially tragic love stories. "Heroic-epic and lyric-epic epics and stories have been the source for writing poems... "Feqîyê Teyranî's poem Şêxê Sen'anîyan", Haris Bidlîsî's "Leyl û Mecnûn", Selîm Silêmanî's "Ûsib û Zelîxe" and other poems for" (Feqiyê Teyran, 2019: 7). In addition, they change and transform Kurdish epics and stories with a Sufi perspective. For example, Ehmedê Xanî, with his Sufi perspective, transforms the Kurdish epic Memê Alan, which includes a tragic situation, from a tragic point of view, and reunites Mem and Zin in heaven, and also presents Beko, who represents evil, to the Kurdish reader in heaven. We can say that classical Kurdish literature makes the birth of tragedy impossible, oversides and eliminates the tragic situation of the worldly man. Feqîyê Teyran is one of the poets of the Sufi poetry tradition. He focuses on the conflict and death of the worldly people, and then transforms this conflict, the pain and destruction experienced by the human being, with the idea of unity and existence and presents it to the reader.

**Objective**

The objective of this study is to show that Sufi poets have turned to tragic love stories to express their Sufi ideas, one of which is the Kurdish poet Feqi Teyran. This study reveals that Sufi poets have transformed tragic love stories into spiritual poetry. This study also aims to focus on the story of Sheikh Sen'an and Sheikh Sen'an's poem Feqi Teyran and to reach the conclusion that Sufism reverses the tragic situation, provides a happy path and a solution for a person who is caught between life and death and finds himself in a tragic situation, facing pain and destruction.

**Method**

This work, with a tragic and mystical perspective, focuses on the story of Shaykh Sen'an and the poetry of Shaykh Sen'ani, offering a critical and thematic analysis of the subject and leading to a conclusion.

**Findings**

Tragic stories have been transformed into poetry by Sufis, one of which is Feqi Teyran. Like his predecessors, Feqi Teyran sees Sheikh Sen'an's tragic love not as a story, but as a journey and transformation. A tragic story that ends in pain and destruction ends in Feqi Teyran's poetry with inner peace, understanding, and happiness. Although Sheikh Sen'an finds his beloved in the story, he cannot reach her internally. The Sheikh in the story cannot escape his destiny, faces hardship and suffering, and ultimately collapses and dies. The story demonstrates that despite all hardships and efforts, fate cannot be avoided, and also reveals the helplessness of humanity in the face of fate and death. However, Feqi Teyran transforms the meaning of life contained in the story through Sufi poetry. Contrary to the tragic perspective, he transcends pain and death, viewing death as a beginning, and reveals reunion and happiness after death. In this way, he achieves victory over tragic destruction.

## Discussion

Feqi Teyran, like his predecessors, is a representative of the Sufi poetry tradition who transforms a tragic story into a Sufi poem. In doing so, he confronts the tragic thesis that when man understands life, he falls into despair and faces existential pain and inevitable disaster. This work discusses how Feqi Teyran has removed the tragedy from a tragic story, how he has given it meaning, and how he has transformed tragic pain and destruction, achieving a solution and victory in the face of human suffering and devastation.

### Feqîyê Teyran's Life and Works

Feqîyê Teyran was born in 957/1549 in the village of Warezor/Zarezor, which is in Miks. He passed away in 1041/1631. His name was Muhammad and his nicknames were Mîm û Hê, Miksi, Feqî û Mîr Mihê (Yıldırım, 2023: 15; Dêreşî, 2011: 19-23). Öz (2022: 109) discusses the pen name of Feqîyê Teyran and states that some researchers have seen the pen name of Feqîyê Teyran as metaphorical, while others have accepted it as a miraculous (keramat) feature. According to the Kurdish people, he is a poet and esoteric singer, who knew the language of all kinds of birds. Feqî knew the sounds of living and non-living nature, and spoke with birds and nature, which is why he was nicknamed Feqîyê Teyran by the people (Kurdo, 2010: 92). There is also a view regarding his community; he was given this nickname because his village was called Teyran, and there is currently no village with this name. Another view is as follows; just as Farid al-Din Attar speaks to animals in his work Menatıkqu't-Teyr, Feqî also speaks to animals in his poems, especially in Feqî and Bilbil, which is where this theme takes its source (Deresh, 1989: 32; Eziz, 1986: 8; Sadinî, 2010: 69, cf. Öz, 2022: 108-109). Thus, although there are different views about his theme, Feqîyê Teyran, a poet of the people, wrote in the language of the people, which makes his works mostly easy to understand. His works that have been preserved are: Diwan, Çîroka Zembîlfiroş, Bersisês 'Abid, Qewlê Hespê Reş, Çîroka Şêxê Sen'ânî, Destan Xan Dimdim (Sağniç, 2002: 371). As far as is known, he is the first person in the history of Kurmanji literature to write poems about some stories and experiences of Sufi life, one of which is Şêxê Sen'ânî. Feqî wrote this poem in 1030/1620 (Adak, 2013: 214). "Şêxê Sen'an's poem in Sadinî's work (2012: 336) consists of 363 verses and in Yıldırım's (2014: 218) it consists of 362 verses" (Aykaç, 2022: 38).

### A Sufi Poem From a Tragic Story: The Poem of Sheikh Sen'ani by Feqîyê Teyran

Sufi poets transform tragic stories into a Sufi theme and thus strengthen the idea of Sufism. The one that stands out from these stories is the tragic story of love. Love has a universal characteristic that every society and nation has its own love stories. In these stories, lovers endanger all kinds of dangers in order to achieve their union. However, the Sufi thinks of this as love and the desire for retrieve with God (George, 2018: 91). Tanpınar (1988: 27) focuses on folk tales such as Tahir and Zühre, Kerem and Aslı and says that in the problems of these stories, it can be seen that there is life itself and that tragedy belongs to this life. These stories contain the tragic feeling of fate. He states that the story of Ferhad Husrev and Şirin also leads us to the same tragic idea. But we know how Sufism has been carried by this folk hero, who has become the home of folk stories and poetry. George (2018: 91) states: "Indian Sufis have allegorized worldly works as spiritual works and thereby inspired Sufism". Kurdish Sufis have also acted in a similar way, one of whom is Feqîyê Teyran. As a poet of the Sufi tradition, he also bases on a famous tragic story, like his predecessors, i.e. his predecessors who wrote in Arabic and Persian, rewrites that story in the context of Sufism and presents it to Kurdish readers.

In tragic stories, there is a plot. In Aristotle's Poetics, which is an important source of tragedy, it is stated that among the elements of tragedy, the "plot" is more important than the other elements. According to him, what is important is the ordering and arrangement of the events (2017: 30-31, 42). Tragedy does not arise from the destruction of the characters, but from the duration that leads to their destruction. In other words, what is tragic is not the character, but the event itself, that is, what leads the character to a tragic situation, is the chain of events (Akgül, 2017: 156). Although plot and classical or modern poetry are generally far apart, we see a plot in poems, and the poem by Sheikh Sen'aniyan in Feqîyê Teyran has a plot. The tragic story of the event, the pain and destruction that Feqîyê Teyran

transforms into the tragic story of Sheikh Sen'an and his pain and destruction, is a tragic tale of suffering and destruction.

When we look at the story from the tragic perspective, we see a tragic situation. In the story, there is a Sheikh who holds the values of the Islamic faith. He falls in love with a Christian girl. In order to reach his beloved, he must abandon his religion. On the one hand, he has faith, and on the other, he has a strong love. In other words, he is caught between his faith and his love, which is a tragic situation. Scheler (1919: 252) sees tragedy in the conflict, the conflict of two positive and negative values. According to him, for a situation to be tragic, during the conflict of values, one value must disappear, and another value must cause the disappearance of the other value. In order for the Sheikh to reach his beloved, he must put his Islamic faith aside and become a Christian. In other words, he must ignore his Islamic values and reach his beloved. However, if he remains faithful to Islam despite his love, then he will loose his love and will not be able to reach his lover. He will also refuse his own love. In a tragic situation, there is a forced choice that requires a shift in direction, and tragedy is related to compulsion and desperation (Yavuzer, 2024: 51). The tragic character, when caught between two things or two values, must take action in one direction or another to escape the situation in which he finds himself in. Compulsion and inevitability are important elements of tragedy that appear to be linked to causes, but Scheler (1919: 256) says; "This is not a causal compulsion and we cannot rely on this compulsion to external events. It is an internal compulsion, already present in the nature of people and things, which experience a tragic fate." The tragic situation manifests itself through choice and action. The sheikh, choosing love, abandons his Islamic religion and becomes a Christian on the terms of the girl's marriage. The more he acts towards winning the beloved, the more difficult it becomes for him to achieve it. The girl's conditions are that he must tie the surcingle, burn the Quran, drink wine and become the shepherd of her pigs. If you were to be like the Sheikh, stuck in the middle and forced to take a side, which side would you choose? Faith or love? Both sides are strong and powerful enough. They are positive, combining feelings and values, as tragedy manifests itself in the conflict of two things or two positive values and interests. As the girl sets increasingly difficult conditions for the Sheikh, months pass by, and the Sheikh fulfills the girl's conditions one by one in order to reach his love. The Sheikh; ties the surcingle, burns the Quran and becomes the shepherd of the pigs. He, as a leader of the Islamic religion, falls from a height and becomes the shepherd of the pigs of the Christian virgin, like a character in classical tragedies. What the Sheikh is experiencing is a tragic situation. Aristotle states: "… character is that which represents a choice" (2017: 50). In a tragic scene, what is important is not the identity of the character, but rather the choice and action of the character in the moment of redemption. Kuçuradi (2009: 41), regarding the action and result of the action of the heroes, says: "… the action that makes the hero a hero also destroys him/her; or, like in modern tragedies, destroys something precious, a love, a project, and something without which he cannot do." In the tragic situation of the Sheikh, it is seen that as a result of his choice and action, he loses his religious values, such as the faith of Islam and his status as a Sheikh, and what he chooses and exalts is love. He is torn between a strong feeling and a universal value and his belief, that is, between two things or two positive and high values, which is a very tragic situation in which he destroys the other side with this choice. In the story, the Sheikh is a passionate, courageous and active person, acting in a self-confident and resistant way. He does not act like an ordinary and believing person and he chooses his love against his faith. This characteristic turns the Sheikh into a tragic person. The Sheikh does not reach his goal in the end and dies, which saddens the listeners of this story. Although his actions seem to be against the morals, his actions and defeat evoke a sense of sadness. The struggle, choices, actions, pain and destruction that take place in the story make us understand the tragic situation.

The poet Feqîyê Teyran retells this tragic story with the idea of Sufism as a poem. He successfully organizes the sequence of events in 362 quatrains, and the Sheikh moves from a state of fear and anxiety to the death that awaits him. He introduces the Sheikh in the poem as follows:

The Senanlis had a sheikh
He was a man who had fallen in love with God
He was never drawn to worldly things
He was distant from worldly preoccupations (Dêreşî, 2011: 308).

In the poem, Feqîyê Teyran portrays the Sheikh as a tragic, positive, loyal, and valuable hero. The Muslim Sheikh spends his time in worship, remembrance, and weeping. His forehead is furrowed due to prostration, because he has obeyed so much. There is no doubt or division in his heart. All kinds of people have repented through him. With his prayers, seriously ill people have recovered and found health. The Sheikh does not approve of gossip, nor does he accept talking about young people and lovers. This life of the Sheikh, who entrusts his life to God and faith, continues until a dream. Dream is a main motif in many stories around the world, reminiscent of the epic of Memê Alan, where the series begins with a dream. Similarly, the Sheikh's activities begin after the dream (324-325).

The candlelight enveloped him
He was one of heaven's virgin houris
He saw himself on the church roof
The girl had secretly invited him to join her
The girl secretly calls to herself
She lifts the veil from her face
The Sheikh sees these things in his dream world
He gives himself a glass, a cup of wine

This dream leads the Sheikh to a difficult path. The Sheikh leaves his homeland, the Kaaba, and follows the girl he saw in his dream. The Sheikh's love for the holy place, the homeland, leads him to the difficult path of love. He reaches Armenia with his five hundred followers and stops in front of the Christian girl's house. When his followers see the girl, they are also impressed by her beauty. The poem describes the girl's beauty and their attitude as follows:

The girl watched the Sufis performing their zikr
The spiritual guide also gazed at her face
O Lord, is there such a fairy? he would say
This form of creation cannot be human (369).

The sheikh is overcome by her beauty and becomes a passionate lover. Love is a powerful force, yet destructive. Love is described in the poem as follows:

Love is a fire, does it ever cool?
It gets harder with each passing day
The sheikh is weakening, growing feeble
Has he slept at all these past days? (347).

The pain and anguish of love, his heart is broken and he is always in despair, but the beloved does nothing for the lover, as if the beloved is unaware of the world (Turan, 2005: 532). The girl has four wishes for the Sheikh, which are: The Sheikh must prostrate to an idol, drink wine, burn the Quran and become a Christian. The Sheikh's love, which has poisoned his heart and all his past, makes the Sheikh fulfill these wishes. The seventy-seven-year-old Sheikh, who has dedicated his life to the faith of Islam and all its values, accepts her conditions in order to reach his lover.

It both renewed and ruined me
This Christian changed my religion
It turned me away from the path I had embarked on
It made me ungrateful and an infidel (Dêreşî, 2011: 341).

Feqîyê Teyran, poem connects events and establishes a narrative, but at the heart of the poem's lines is the idea of Sufism. That is, the idea of the unity of being, the unity of beings. In the idea of the unity of being of Feqîyê Teyran poem, every being he mentions is in reality one being, which is the being of God. In many verses of the poem, he tells us that the being of God is visible in things, especially in the face of the beloved and the beings of nature. Feqîyê Teyran poem (421) removes the duality between the beloved and the beloved in the following verse.

For love and affection are one name
The lover and the beloved are one body
Both are intertwined as one piece
A sheikh knows what this means

It is seen that he sees the lover and the beloved as one. Basically, what he is saying is that the lover is a person in the material world and the beloved is God. He states that both are one in the same, that is, they are one body and one part. Now if both are one body, then the lover is a part of the beloved, and both are God himself. In the poem, what initiates a conflict in the Sheikh is love, which the Feqîyê Teyran transforms into the love of Sufism. Now the conflict disappears, what is left is metaphorical and Divine love. Metaphorical love is the love that the Sheikh harbors in his heart for the Christian girl,

which will lead the Sheikh towards Divine love, grow him and lead him to God. In this verse (295), he focuses on metaphorical love that becomes true love.

The Great Sultan is beyond reproach
I thought of a pattern that never ends
Without metaphorical love, nothing comes to pass
They melt into perfection by warming to that love

Choice is one of the characteristics of the tragic situation. Although the tragic person has freedom in the moment of choice, he performs a necessary tragic freedom due to the obligation to choose and to a certain extent to carry out his action. If the Sheikh had not carried out his action towards the beloved, that is, love, then he would have remained devoid of the beloved and love. However, Feqîyê Teyran connects the Sheikh's experience with fate and distances him from the tragic situation (392-393).

There was neither sea nor land yet — That's all there is to say and do
God wrote down both good and evil even then — It was recorded in the book from the very first day
He sealed the decree of profit and loss — Allah Himself has sealed these records
People, what befalls us comes from Him — He recorded them in the certificate as proof

Fate is an important element of tragedy, where a terrible death is the fate of a person, and it is an important element in classical tragedies that we also see in poetry. The fate of the Sheikh is already known and written. The Sheikh lives his destiny, which is written. But in order to be a tragic person/character, he must have the will to carry out his actions freely. Feqîyê Teyran states that the things that the Sheikh lives were written before he came to the world. In classical tragedies, we find information about the fate and events that will happen to the tragic characters in the words of the prophets of that era. When we compare the fate that Feqîyê Teyran depicts with the fate of classical tragedies, we see that in classical tragedies, the gods of that era have a hand in the fate of the tragic characters. In the Proto-Greek period, the tragic hero held the gods responsible for his actions, but acknowledged that he himself was the one who did them. Like Oedipus, who said, “It was Apollo who did this deed, but my own hands were with it” (Sophocles, 2009: 62). Oedipus, when asked: “Which god made you do this?”, replies: “Apollo, my friends, Apollo! He gives me these pains that I cannot bear. But the hands that blinded me are not the hands of others, but my own” (Sophocles, 2009: 62). The fate of the celestial religion and that of the Proto-Greek era are different. In the tragedies of the Proto-Greek era, the gods of that era have an important role in that they are the authorities of the fate of the tragic characters of that era and their hands are directly in the lives of the characters. Also, the gods of the Proto-Greek era do evil deeds, but in the era of the One God, the evil deeds are the works of Satan. Also, in the poem The Judge of the Feqîyê Teyran, God does not relate to the experience of the Sheikh, but he knows everything and there is wisdom in the experience of the Sheikh (394).

This is a state of profound depth
It contains a telescope that sees the distant
There is a text written in very fine print
Sufis cannot comprehend this writing

Action is the significant element of the tragic situation. Does the Sheikh act with free will in his actions or is he under the influence of external forces? Although the Sheikh is described as a person who acts with his own will, the Faqi Teyran does not allow him to entirely act with free will. The power of love and wisdom that the people of the poem cannot understand, direct the Sheikh from metaphorical love to real love. In addition, the effectiveness of the prayers of his disciples on the life and fate of the Sheikh, the wisdom that is mentioned that one cannot understand, the fate that is drawn that is already written, the idea of surrender, do not allow the person to struggle, resist and the greatness of the human spirit to emerge. In the poem, what prevents the Sheikh's story from becoming a tragedy are the final lines of the poem. The disciples and Sufis see the Sheikh's condition and pray for him to get out of this situation. After twelve months, the Sheikh makes a decision, abandons all Christian values, the girl's home and her homeland. He heads back to his country. The girl follows him, trying to reach him. When she reaches him, the girl repents and converts to the Sheikh's religion. The Sheikh dies, then the girl dies, and both of them go to the mercy of God.

They thought of each other in each other's presence

They couldn't resist each other's charm
They both died longing for each other
They reunited in the afterlife (478).

Not everyone in the world is transformed into a tragic character, nor does everyone become a traveler on the sufi path or follow the path of sufism. Some people who have values and are brave, fall into tragic situations. Scheler (2008: 240) states that the hero becomes a tragic hero through his choices and actions. The implementation of tragic action and suffering is part of the creation of a tragic character. Steiner (2011: 10) says: "The tragic person is more noble, higher, and closer to the dark side of life than the average person." Similarly, these traits are observed in the wayfarer of the Sufi path, whose very nature involves both action and suffering. He is not an ordinary person but one who embodies higher values". The distinction between the Sufi wayfarer and the tragic character lies in the fact that, whereas the tragic character's life and narrative culminate in death, for the Sufi wayfarer death functions merely as a threshold of transition, guiding him toward the longed-for union. Aristotle states that in tragedy, honest and noble characters make the tragic situation more effective (Aristotle, 2017: 21, 50) who are either kings or from royal and aristocratic families. The Faqih Teyran also chooses a man (Sheikh) of high status to show the meaning of man, death and after death, which is consistent with the tragic characters of that era. In other words, he does not choose the experience of an ordinary person as we see ordinary characters in the modern era. The sheikh of the poem, like a tragic character, goes on a long, difficult and painful path (a path of sufism). The dream that takes him on a journey and takes him to distant lands, leaves him with an outcome that he could not have expected in any way. In the end, like a tragic character, he becomes the owner of information and trials that are not the fate and experience of everyone. Pain is a common feature of tragic and Sufi poetry. Pain is accepted in tragedy and Sufism. The character of tragedy, as well as the traveler of Sufism, tolerates and accepts pain. Tragedy shows pain as a characteristic that belongs to man, that man lives and accepts this pain, but Sufism offers a reward and reward for the pain that is experienced. The tragic situation reveals to us the depth of human suffering, while Sufi poetry transforms this very suffering into the purpose of reunion and the promise of a supreme reward. The tragic situation presents the fear of death to one, but Sufi poetry presents a solution to the fear of death and presents it as an event from a painful world to a more beautiful one. In this way, Sufism does not leave the pain of this world without a reward. The readers of this poem neither grieve over the adverse condition into which the sheikh has fallen, nor are their hearts moved with compassion for him.

You saw them reunited
Both were dressed in burial garments
They departed this life in this manner
The bridegroom and bride of the afterlife (Dêreşî, 2011: 478).

In classical poetry, the ultimate goal of the lover is union with the beloved, a notion articulated through the term weslet. Waslet means the path through which the lover reaches the beloved (Pala, 2004: 476). In the poem, when the Sheikh and the girl are about to meet, they die. Although this situation shows devastation in the tragic narrative, Feqîyê Teyran brings them together in the other world in the poem, which makes the occurrence of the tragedy and the birth of the tragedy impossible. The reader of a tragedy certainly experiences fear and sadness from the fall and suffering of the character, but the reader of this poem does not feel fear and sadness from the fall of the Sheikh. Tragedy, as an art form, creates an understanding of human suffering, while Sufi poetry also shows the pain that a person experiences but gives it a meaning, and in return offers a reward for this pain. The reader of Sheikh Sen'an's poetry, unlike the viewer/reader of a tragedy, leaves it with joy and peace.

## Conclusion

Feqîyê Teyran, as a classical Kurdish poet, a representative of the Sufi poetry tradition and a proponent of the idea of Unity of Existence, reverses a tragic story with a Sufi perspective, similar to his predecessors. In his art, he does not just pursue eloquence and beauty; at the same time, as a tragic poet, he builds the plot of the event, focusing on existence, the human meaning of the world, conflict,

pain, and destiny. In the poem "Şêxê Sen'anî," he creates a conflict, which is the basic element of tragedy. In the poem, faith and love, metaphor and reality, life and death are given in a state of conflict, but what is essentially narrated is that everything in this world is a part of God. Although the human meaning of the world, conflict, pain, destiny, and death are common tragic and Sufi themes, there is a contradiction and opposition between the two concepts. Tragedy is concerned with this world and shows the tragic condition of life, while Sufism is concerned with the other world and values this world as a bridge. Tragedy, which presents a tragic condition, contains a tragic end as an art form, but this Sufi poem presents a happy and joyful end. In classical tragedies, the gods of that era are not positive and outline ugly actions and painful destinies for the characters, but in Feqîyê Teyran's Sufi poem, God is positive and human is a part of Him; thus, there is no opposition between human and God.

The salik (traveler on the Sufi path) of the poem contains the characteristics of a tragic hero who is a good person and has high values. He is an admirer and of a high status as he is a Sheikh. Feqîyê Teyran transforms the tragic hero of the story into a traveler of the path of seeking and journeying. He moves the old Sheikh from metaphorical love and sets him on the path of true love. He shows the unique beauty of God in the face of the beloved and rewards the hero of the story with divine love. Contrary to the tragic hero of the story who falls and is destroyed by his own actions, he leads his traveler step by step toward victory with his actions and a series of events. Feqîyê Teyran, contrary to tragedies, provides information about the afterlife. With this, unity with God, immortality, or going to heaven distinguishes the Sufi traveler from the tragic hero and reverses the tragic plot of the event. In the poem, he presents a solution to life and death. Pain, which is an important element of the tragic condition and informs the viewer/reader of human pain in the field of art, changes in Feqîyê Teyran's perspective as pain becomes a means of reward, with the Sufi traveler reaching the reward he desires in the other world. When we compare Feqî's hero with the heroes of the past and the new ones, we will say that his hero who has entered the Sufi path, unlike the tragic heroes of Ancient Greece, does not fail and is not destroyed, nor does he, like the modern hero of the secular world, go toward defeat in an oppressive and aimless world. The tragic person lives in pain and destruction but does not take the reward; he is just a carrier of the brutal pain and death he does not deserve. But Feqîyê Teyran's hero, in return for the pain and death of this world, achieves union, oneness, and joy. In the perspective of tragedy, a human is a tragic being in the face of death, but Feqîyê Teyran in the poem, with a Sufi perspective, removes the fear of death. He places resurrection, unity, and joy in the face of death, and with this, he achieves a victory in the face of tragic defeat and destruction. Thus, he reverses the tragic thesis that a human is a tragic being, only belonging to this world, and when they understand that they are going to die, they fall into a tragic state. In contrast to this thesis, he presents that a human is a part of God, and with death, they will return to their true place, that peaceful and beautiful place.

**Disclosure Statements**

**1. Declaration of the contribution of the researchers:** First author % 100

**2. Conflict of interest:** No potential conflict of interest was reported by the author.

**3. Ethics Report:** This research did not obtain ethical approval because it was conducted based on documents and records. It did not involve any data collection process with humans or animals. All sources used in the study have been cited appropriately and ethical publishing principles have been fully complied with. Academic honesty principles have been observed throughout the preparation of the study.

**4. Research Model:** The study is a research article. Since the study aims to access primary sources and evaluate these sources, document analysis and text analysis methods were used in the study.

## KÜRTÇE SÜRÜM

### Destpêk

Feqîyê Teyran, yek ji helbestvanê edebîyata tesewifa klasîk ya Kurdîyê ye. Çawa ku helbestvanên trajedîyên klasîk, xwe spartine hin serpêhatî, mîtos û çîrokên kevn, helbestvanên tesewifê jî bi heman awayî xwe spartine destan û çîrokan ku yek ji wan, çîroka Şêxê Sen'an e. Ev çîrok xwedîyê temaya evînê ye ku ew di edebîyata tesewifê ya Îslamê da mînakeke navdar e. Çîroka Şêxê Sen'an, bala helbestnûsên klasîk kişandiye li ser xwe ku ew ji bo nivîsîna helbesteke tesewifê bûye çavkanîyeke giring. Bingeha çîroka Şêxê Sen'an bi awayekî teqez nehatiye kifşkirin, lê ew bi zimanên cuda, di nav her berhemekî da ji nû va hatiye nivisîn û her nivîseke Şêxê Sen'an xwedîyê çêjekî taybet e. Helbestvanên tesewifî bi rêya helbestê ramana tesewifê belav dikin ku yek ji wan helbestnûsên Kurdîyê ne. Wek helbestvanekî kevneşopa edebîyata tesewifê Feqîyê Teyran jî ji bo ku ramana xwe ya tesewifê ragihîne, çîroka trajîk ya Şêxê Sen'an bi bergeha xwe ya tesewifê ji nû va dinivîse.

Derbarê çavkanîyên bingeha Şêxê Sen'an da agahîyên cuda hene, lê ev agahî bi belgeyên rasteqîn nehatine piştrastkirin. Ev çîroka ku di nav gel da berbelav bûye, nayê zanîn ku gelo ew bûyereke rast e yan ew wek çîrokek hatiye hondandin. Abdullayeva (2015: 19-20) dîyar dike ku mijara bingeh ya Şêxê Sen'an, ya ku Şêxekî bawermend ji ber evînê ji dînê xwe vegerîyaye, bi sedsalan bi devkî hatiye veguhastin û varyantên cuda jê derketiye. Herwiha ew di nav gel da belav bûye, veguherîye berhemên folklorê û bi edebîyata nivîskî hatiye veguhastin. Herwiha ji lêkolînên lêkoleran dîyar dibe ku serpêhatîyên kesayetên dîrokî yên wekî; Abdurrazzaq Sananî, İbn Saqqa û Abdullah Al- Endelusî jî dişibin vê çîrokê. Asgerzade (2018: 20-21) li ser belavbûna efsaneya Şexê Sen'an radiweste, dîyar dike ku ev mijara Şêxê Sen'an xwedîyê rêwîtî û lêkolînên berfireh e, ya ku bi taybet di folklora 'Ereban da pêk hatiye û bi belavbûna Îslamê, belavê rojhilata nêzîk û rojhilata navîn bûye. Ew, serî li çavkanîyên dîrokî dide û têkilîya vê çîrokê bi civak û çîrokên cuda dadine, manendîyên wê bi çîrokên din ra nîşan dide û dibêje: "Çîroka Şexê Sen'an a ku di Rojhilata Nêzîk û ya Navîn da navdar e, hem wek menzûm di helbesta dîwanê da cih girtiye, hem jî wek çîrokeke dînî û tesewifî bûye mijara gelek berhem, lêkolîn û wergeran". Di edebîyata nivîskî da ew yekem car di berhema Ettar da derdikeve pêşberî xwîneran (Abdullayeva, 2015: 20). Çîroka Şêxê Sen'an di nav berhema Ettar ya bi navê Mantiku't-Tayr da cih digire. Mantiku't-Tayr jî ji alîyê çarçove û mijarên çîrokan va dişibe berhema "Rîsaletu't-Tayr" ya Gazzâlî û İbn-i Sina (Gülen, 2016: 530). Feqîyê Teyran (957/1549-1041/1631) di çarîneke helbestê da dîyar dike ku "Sen'anîyan şeyxek hebû" (Dêreşî, 2011: 308), herwiha di yeke din da jî dibêje "Pê dîn ke Şeyxê Yemenê" (466) ku ew di helbestê da derbarê nasnameya Şêx da agahî dide. Kemikli (2011: 41) dîyar dike ku ew ji Yemenê ye û navê wî yê rast jî Şeyh Abdurrezaq e. Abdurrezaq es-Sena'anî di sala 126/743-44an da li Yemenê ji dayik bûye û di sala di sala 211/826-27an da wefat kiriye (Akyüz, 1988: 298). Bi vî awayî derbarê bingeha vê çîrokê da hin agahîyên cuda hene ku ew wek çîrokeke karîger di nav deqên klasîk û folklorîk da cih girtiye. Ev çîrok di edebîyata Kurdî da jî xwedî cihekî giring e. Ew, ji alîyê çîrokbêjên Kurdî hatiye vegotin û helbestvanên Kurdî di helbestên xwe da telmîh bi Şêxê Sen'an kirine. Helbestvanê bi navê Xemgînê Xanî ji helbesta Feqîyê Teyran ya Şexê Sen'anî ra nezîreyek nivîsîye ku bi vê berhemê hem hunera xwe derxistiye pêş û hem jî balê kişandiye li ser helbesta Feqîyê Teyran (Gemi & Jankıri, 2022: bnr.). Herwiha çîroka Şêxê Sen'an di hunerên wek şano, opera, baleyê da jî hatiye pêşkeşkirin (Abdullayeva, 2015: 15).

Çîroka Şêxê Sen'an wek helbestkî yekem car ji alîyê mutesewifê Îranî Ferîdudîn Ettar va hatiye nivîsîn. Piştî wî ev çîrok bala helbestvanan kişandiye, gelek helbestvanên ji edebîyatên cuda xwe spartine vê çîrokê û helbesta Ettar, wê ji nû va nivîsandine ku ev jî kevneşopek deranîye. Di edebîyata Kurdî da jî helbestvanekî vê kevneşopê Feqîyê Teyran e. Feqîyê Teyran vê çîrokê wekî menzûme dinivîse ku ew ji 362 bendan pêk tê (Dêreşî, 2011: 295-479). Ew, vê menzûmeyê di sala 1030/1620an da dinivîse. Menzûme behsa şêxekî zahid ji bo keçeke Mesîhî ya Ermenî dike" (Adak, 2013: 214). Feqîyê Teyran di nivîsîna vê menzûmeyê da mîna helbestvanên 'Ereb, Faris û Tirk di bin bandora Ettar da dimîne, lê ew vê çîrokê bi têra xwe diguherîne (Gemi, 2016: 112). Em di vê xebatê da berawirdiyek di navbera çîroka Şêxê Sen'an ya ku wek helbestkî ji alîyê helbestnûsên ji edebîyatên cuda hatiye nivîsîn nakin, bes bi bergeha tesewif û trajîkê li ser helbesteke Feqîyê Teyran radiwestin . Analîza ku em di vê xebatê da dikin temsîlîyeta helbesta Şêxê Sen'an ya ku ji helbestnûsên ku xwe spartine vê çîroka trajîk

û helbesteke tesewifê pêk anîye dike. Helbesta Şêxê Sen'anî ya Feqîyê Teyran evîn, bawerî, berberî, wateya jîyan û mirinê, cîhana din, wateya meriv ya gerdûnê dihewîne ku di bingeha helbestê da ramana tesewifê ya wehdetê wicûdê heye. Serpêhatîya Şêxê Sen'an rewşeke trajîk dihewîne, lê wek helbestvanekî ji kevneşopa helbesta tesewifê Feqîyê Teyran, bi bergeha tesewifê wê ji rewşa trajîk derdixe, li dijî rewşa trajîk ya jîyanê, tesewifê wek çareserîyek ji berberîya jîyan û mirinê ra datine holê.

Trajîk taybetîyeke jîyanê ye û di puxta jîyanê da veşartî ye. Herwiha ew bi trajedîyê va pêwend e. Williams (2018: 36-37) dîyar dike ku trajedî, ji bo karesat, êş û têkçûnan tê bikaranîn ku ew di heman demê da hunereke dramatîk ya ku xwedîyê dîrokeke tevlihev a du hezar pêncsed salî ye. Herwiha ew tîne ziman ku "trajedî ne bes mirin e, ne jî ew êş û jan in. Ew, ne qezayeke ji rêzê ye. Em nikarin wê wek berteka ku ji mirin, êş û janê ra tê nîşandan bibînin. Trajedî di rastîyê da ya trajîk e, rûdan û bertek e ku ji alîyê kevneşopeke dûr û dirêj va hatiye şênberkirin. Trajedî ne felsefeyek e, ne jî bîrodzîyek e" ew rihê mezin yê meriv dide nîşan (Glicksberg, 2004: 11, 18) ku meriv li dijî mirinê têdikoşe û jîyanê berz dike. Trajedî di heman demê da kevneşop e ku Williams (2018: 39) li ser kevneşopa trajedîyê dibêje: "Ji kevneşopa bireh ya şaristanîya Ewropayê parzûn bûye û gihîştiye roja me ku divê em bizanin, ev kevneşop domdar e". Trajedî di xwe da berberî, êş û wêranîyê dihewîne ku di dîrokê da yekem car Aristoteles li ser wê radiweste. Aristoteles (2017: 19-29) trajedîyê wekî cureyeke helbestê nîşan dide. Ew, dîyar dike, ya ku hunera helbestê pêk anîye, zarîkirin e (*mimesis*) ku meriv ji zarîkirinê agahî bi dest xistine û jê çêj girtine. Bi wî, hevparîya hemû cureyên helbestê zarîkirin e û cudatîya wan jî ew e ku ew tiştên cuda bi amûr, rêbaz û dirûvên ji hev cuda zarî dikin. Ew, bi bergeha hunerê li trajedîyê dinihêre û wê dinirxîne. Em dikarin bêjin wek cureyek trajedî ya ku trajîk e pêşkeş dike. Herwisa ji agahîyên lêkoleran dîyar dibe ku trajedî bes ne cureyek e, ew di heman demê da têgiheke felsefî ye û gelek filozof, yên wekî Platon (Bz. 424/423 – Bz. 348/347), Aristoteles (Bz. 384 - Bz. 322), Kant (1724-1804), Şopenhaur (1788-1860), Kierkegaard (1813-1855), Nietzsche (1844-1900), Scheler (1874-1978) û hwd. li ser wê rawestiyane. Dema ku filozof ji alîyê ontolojîyê va nêzîkî meriv dibin, merivê ku tê jîyanê û jê haydar dibe ku ew heyîneke bi mirin e û di navbera jîyan û mirinê da berberîyek dijî, wê demê trajîk û trajedîyê hevwate bi kar anîne. Em dikarin bêjin wek têgih trajedî û trajîk di qada felsefeyê da bi hev va kelijîne. Scheler (1919: 239) trajîkê di avanîya jîyanê da dibîne û wê wiha rave dike: "Ya ku trajik e di puxta gerdûnê da hêmaneke bingehîn e". Lê ev hêman nayê dîtin, bes ji wê tê têgihîştin. "Trajîk ne hest e, di meriv da yan jî di tirs û êşa meriv da jî nîne, di tiştan bixwe da ye ku trajîka ku di awanîya cîhanê da heye, bi van derdikeve der" (Kuçuradi, 2009: 8). Scheler (1919: 244) dema ya ku trajîk e rave dike têkilîya wê bi nirxan va datine wê di berberîyê da dibîne û dibêje: "Hemû tiştên ku wek trajîk tên binavkirin di qad û têkilîya nirxan da pêk tên".

Tesewif, ew ilm e ku rê û daxwaza meriv ya xwe bi Xwedê va gihandinê nîşan dide. Tesewif, rastîya ku "bingeha îmanê tewhîd e" diparêze û ew li ser meriv, rihê meriv, rewişt û derûnîya meriv radiweste (Türer, 2013: 23-24). Di bingeha tesewifê da ev heye ku Xwedê bi wateya "heyîna ji berê ber va" qedîm, gerdûn jî bi wateya "çêbûna paşê" hâdîs in. Ji ber ku afirînerê her tiştî Xwedê ye, ramana tesewifê "tum"îya heyînê diparêze (Ulaş û yd. 2002: 1397). Rêya tesewifê ew e ku meriv pişta xwe bide bedewî û zîneta dinê, xwe ji mal, milk û meqamên dinê veqetîne, herwisa xwe ji gel cuda bike û berê xwe bide Xwedê (Türer, 2013: 30). Tesewif di nav hemû heyînan da meriv bilindtir dibîne. Ji ber ku meriv rihek ji afirîner dihudirîne, ew radihêje ku meriv derxe asta herî bilind. Di tesewifê da her tiştên ku afirîner can û rih dayê, yên zindî û yên bêcan, binirx û berz in (Tenik, 2015: 9-10). Di ramana tesewifê da bergeha wehdetê wicûdê giring e ku ew afirîner û aferîde heman û yek dibîne (Cebecioğlu, 2004: 683). Wateya wehdetê "yekbûn" e ku ew dijê "kesret"ê (piranî) ye (Yıldırım, 2023: 32). Li gorî vê ramanê hebûna rast yek e ku ev hebûn jî Xwedê ye, xeynî heq û tecelîya Xwedê hîç tiştek tune. Yekbûna hebûnê ne bi dîtinê, ew bi têgihîştinê bi dest dikeve (Cebecioğlu, 2004: 683). Di wehdetê wicûdê da hîndarîya fenayê (tunebûn) heye ku bi wê divê meriv xwe bi Xwedê ve bike yek û xwe di heyîna Xwedê da bihelîne (Ulaş û yd. 2002: 1397).

Wek du têgihên raman û felsefeyê tesewif û trajîk ango trajedî li ser mijarên hevpar hûr dibin, lê ew her du bi bergehên cuda nêzîkî Xwedê, meriv, çarenûs, wateya jîyanê, êş û mirinê dibin. Trajedî, wek heyînek li ser trajîkbûna meriv radiweste û derbarê rêyeke serederîkirinê ye; ya bi êş û çarenûs, jîyan û mirin, wate û bêwateyî, serketin û binketinê ra (Rasche, 2014: 514). Tesewif, çavkanîya wê dînê Îslamê ye, bi trajîkê va di nav dijîtîyekê da ye ku trajedî û dîn xwedîyê erkên ji hev cuda ne û ew ji bo

qadên ji hev cuda, xizmetê dikin. Trajedî, berê xwe dide ka "cîhan çawa ne", lê dîn li ser "cîhan divê çawa be", hûr dibe. Saunders (1944: 284) dîyar dike ku trajedî û dîn xwedîyê têkilîyeke xurt in ku her du jî li ser pergala cîhanê radiwestin. Di navbera dîn û trajîkê li gel nêzîkatîyê, dijitî jî hene. Bi awayekî giştî dîn radihêje ku pirsgirêkên jîyanê çareser bike, lê trajedî dike ku pirsgirêkên jîyanê bi awayekî îdael pêşkeş bike. Dîn, dengê Xwedê derdixe pêş, lê trajedî giringî dide dengê meriv. Dîn, ji ber ku cîhaneke piştî mirinê dadine holê, mirinê wek wêranîyek, meriv jî wek heyîneke trajîk nabîne (Glicksberg, 2004: 36). Herwiha, trajedî "li hemberê mecbûrîyê berxwedana meriv berz dike, dîn jî pesnê teslîmbûnê dide" (Raphael, 1960: 51; vghz. Glicksberg, 2004: 36). Bawermendek dike ku ji vîna Xwedê têbigihîje û di jîyanê da bi awayekî baştir pêwendî bi Xwedê ra dayne, lê helbestvanekî trajîk bi vîn, çalakî û encamên çalakîyên meriv ra mijûl dibe (Saunders, 1944: 284).

Herçiqas dîn bi trajîkê va dijîtîyek bihewîne jî divê em vê dîyar bikin, hin bawermend û pêxember bi hilbijartin, sekin û çalakîyên xwe ketine rewşên trajîk û bi kesên trajîk va veguherîne. Wekî mînak Hz. Îbrahîm (?), Hz. Îsa (?) û Helacê Mensûr (244/858-309/922) (Uludağ, 1997: 377). Kuçuradi (2009: 50) dibêje: "İbrahim, ji Xwedayê xwe hez dikir, lê ji kurê xwe jî hez dikir, ji bo ku kurê xwe bikuje kêra xwe kişand, ji ber vê çalakîya xwe ew yekî trajîk e". Herçiqas wî pêk neanî stûyê kurê xwe jêke jî, ji ber ku biryar da ku kurê xwe bikuje û çalakîya kuştinê da destpêkirinê, ew dikeve nav rewşa trajîk. Herwiha dema ku em rewşa Hz. Îsa dinihêrin rewşeke trajîk dibînin. Trajedî li dijî tebatî û rewiştê ye. Ew, bi bawerîyê va di nav têkilîyekê da ye û bi taybet bawerîyên ku di xwe da qehremanîyê dihewînin. Tevgera Xiristîyanîyê, ya ku meriv dema derbek li alîyekî rûyê xwe dixwe, alîyê din yê rûyê xwe jî dizivirîne û dide li ber derbeke din. Ev çalakîyeke lebat e, ne tebat e. Hz. Îsa ji bo berjewendîya yên din çalakîya xwe pêk anî, wek qehremanek tevgerîya û mir. Hilbijartin û çalakîya wî rewşeke trajîk bi me dide nîşan (Saunders, 1944: 290). Bawermend û mutsewifek din jî Helacê Mensûr e. Li ser rewşa trajîk ya Helacê Mansûr, Özdenören dibêje, "tê gotin ku Helacê Mensûr bi ya trajîk va li hev nayê. Helac, ji ber gotina xwe ya "Enel Heq" va dihate darizandin. Yan ew ê ji vê gotina xwe gerî bûya (destê xwe jê bikişanda), yan jî yê bihata kuştinê". Çawa ku Scheler rewşa trajîk mayîna di navberê da dibîne, bi heman awayî Helac jî di navbera du nirxan da dimîne. Helac, yan yê bi gotina şerîatê bikira, yan jî yê li ser rastîyê bima. Helac, ji herduyan kîjanî bipejiranda jî yê sûcek bikira. Herwiha em nikarin Helac sûcdar jî bikin. Ji ber vê di vir da trajîkeke xwerû li holê ye (2014, https://www.yenisafak.com/). Bi vî awayî herçiqas ramana tesewif û trajîk dijîtîyek bihewînin jî, dibe ku kesayetên bawermend bi çalakîyên xwe ketine rewşên trajîk, herwiha dibe ku di roja me ya îro da jî bawermend di navbera nirxên xwe yên dînî û nirxek din da bimînin û bikevin di nav rewşên trajîk da.

"Tesewifa ku wek felsefeyeke Îslamê tê pênasekirin di seranserê serdema klasîk de li ser şair û berhemên wan fikra herî kartêker bû û bi her awayî xwe nifûzî nav deqên klasîk ên Kurdî kir" (Hêzil, 2015: 69). Tesewif çavkanîyeke giring ya edebîyata Kurdî ya klasîk e (Adak, 2013: 36). Dema ku em berê xwe didin edebîyata Kurdî ya klasîk, ya ku bi Baba Tahirê Uryan dest pê dike û bi Ehmedê Xanî digihîje lûtkeyê, ramana tesewifê ya wehdetê wicûdê dibînin. Öz (2022: 100-120) dîyar dike di edebîyata Kurdî da yê ku wehdetê wicûdê bi awayekî têrwate di risteyên xwe da daye nîşan, bêguman Melayê Cizîrî ye. Lê cudatîyeke giring ya Feqîyê Teyran ji Cizîrî û helbestvanên klasîk ên din heye ku "ew di nav edebîyata tesewufî de bi taybetmendîya xwe ya "Edebîyata Tesewufî ya Gel" derketîye pêş û ji şêwaza wan a edebîyata tesewufî ya dîwanî cuda bûye" (Yıldız, 2023: 9). Em dizanin ku helbestên klasîk yên helbestvanên Kurdî yên ku bi ramana wehdetê wicûdê hatine nivîsîn, di medreseyên Kurdan da tên xwendin ku ew li ser têgihîştina meriv, jîyan, êş û mirinê karîgerî li xwendevanên Kurd dikin, ku ew li hemberê rewşa trajîk ya jîyanê, ramana tesewifê û wehdetê pêşnîyazê xwînerên Kurdîyê dikin. Wan, di ristina helbestên xwe yên tesewifê da serî li çîrokên trajîk yên gelêrî xistine ku "bandora edebîyata zarî ya gelêrî, li ser edebîyata gelê kurd ya klasîk gelekî bi hêz û berfireh bûye" (Feqîyê Teyran, 2019: 7). Helbestvanên klasîk yên Kurdî hem ji çîrokên Kurdî û hem jî yên cînarên Kurdan sûd wergirtine ku ew bi taybet evînîyên trajîk in. "Destan û çîrokên mêrxasî-êpîkîyê û yên lîrik-êpîkîyê bûne bingeh ji bona hûnandina poêmên … "Şêxê Sen'anîyan"a Feqîyê Teyranî, "Leyl û Mecnûn"a Haris Bidlîsî, "Ûsib û Zelîxe"ya Selîm Silêmanî û gelekên mayîn" (Feqîyê Teyran, 2019: 7). Herwiha, ew, çîrok û destanên trajîk yên Kurdîyê jî bi bergeha teswifê diguherînin û vediguherînin. Wekî mînak; Ehmedê Xanî destana Kurdan ya *Memê Alan* ku ew rewşa trajîk dihundirîne, bi bergeha tesewifê ji trajîkbûnê derdixe, Mem û Zînê di bihûştê da digihîne hev, herwiha temsîldarê xerabîyê Beko jî di bûhuştê da nîşanê xwînerên Kurdîyê dike. Em dikarin bêjin, edebîyata Kurdî ya klasîk, zayîna trajedîyê nepêkan dike, rewşa trajîk

ya merivê cîhanê berevajî dike û ji holê radike. Feqîyê Teyran jî helbestvanekî ji kevneşopa helbesta tesewifê ye, li ser berberîya merivê cîhanê û mirina wî hûr dibe, vê berberîyê, êş û wêranîya ku meriv dijî, bi ramana wehdetê wicûdê vediguherîne û pêşkeşî xwîneran dike.

**Armanc**

Armanca vê xebatê ev e ku bide nîşan, helbestvanê tesewifê ji bo ramana xwe ya tesewifê ragihînin, serî li çîrokên trajîk yên evînê xistine ku yek ji vê kevneşopê helbestvanê Kurdîyê Feqîyê Teyran e. Ev xebat, radihêje vê dayne holê ku helbestvanê tesewifê çîrokên trajîk yên evînê, veguherandine helbesteke ma'newî. Herwiha ev xebat armanc dike ku li ser çîroka *Şêxê Sen'an* û helbesta Feqîyê Teyran ya *Şêxê Sen'anî* raweste û bigihîje vê encamê ku tesewif, rewşa trajîk berevajî dike, rêyeke şad û çareserîyek datîne holê, ji bo merivê ku di navbera jîyan û mirinê da maye û xwe di rewşeke trajîk da dîtîye, bi êş û wêranîyê va rû bi rû maye.

**Rêbaz**

Ev xebat bi bergeha tesewif û trajîkê, li ser çîroka *Şêxê Sen'an* û helbesta *Şêxê Sen'anî* radiweste, bi dahûrandineke rexneyî û tematîk mijarê rave dike û digihîje encamekî.

**Vedîtîn**

Çîrokên trajîk ji alîyê mutesewifan va bi helbestê hatine veguherandin ku yek ji wan Feqîyê Teyran e. Feqîyê Teyran, mîna pêşengên xwe, evîna trajîk ya Şêxê Sen'an wek çîrokek nabîne, wê wek rêvîtî û veguherînek dinirxîne. Çîrokeke trajîk ya ku bi êş û wêranîyê bi encam dibe, di helbesta Feqîyê Teyran da bi aramîyeke hundirîn, bi hevgihîştin û bextewarîyê bi dawî dibe. Di çîrokê da Şêxê Sen'an dilberê bibîne jî, ji alîyê derûnî va nagihêje wê. Şêx di çîrokê da nikare ji çarenûsa xwe bireve, bi berberî û êşê va hevrû dibe, di dawîyê da wêran dibe û dimire. Çîrok vê nîşan dide ku li hemberî hemû rahiştin û kedê, meriv nikare serkeve ku ev jî li hemberê çarenûs û mirinê neçarîya meriv datîne holê. Lê, Feqîyê Teyran di helbestê da wateya jîyanê ya ku di çîrokê da cih digire, vediguherîne. Ew, li hemberî nêrîna trajîk, ji êş û mirinê derbaz dibe, mirinê wek destpêkek dibîne, li piştî mirinê hevgihîştin û şadîyê datîne holê. Bi vê jî li hemberî wêranîya trajîk serkevtînek bi dest dixe.

**Nîqaş**

Feqîyê Teyran, nûnerek ji kevneşopa helbesta tesewifê ye ku ew jî mîna pêşrevên xwe bi bergeha tesewifê çîrokeke trajîk vediguherîne. Dema ku vê vediguherîne, li hemberê teza trajîk radibe, ya ku meriv heyîneke wisa ne, dema ku ji jîyanê têdigihîje dikeve nav berberîyekê, herwiha bi êşên hebûnî û karesata jênerev va hevrû dibe. Ev xebat vê nîqaş dike ka gelo Feqîyê Teyran çîrokeke trajîk çawa ji trajîkbûnê derxistiye, wateyeke çawa lê bar kiriye. Herwiha, wî, êş û wêranîya trajîk çawa veguherandiye û li hemberî êş û wêranîya meriv, çareserî û serkevtineke çawa bi dest xistiye.

**Jîyana Feqîyê Teyran û Berhemên Wî**

Feqîyê Teyran di sala 957/1549'an da li gundê Warezor/Zarezorê tê cîhanê ku ev gundê navçeya Miksê ye. Ew di sala 1041/1631an da diçe li ser dilovanîya Xwedê. Navê wî Mihemed û nasnavên wî jî Mîm û Hê, Miksî, Feqî û Mîr Mihê ne (Yıldırım, 2023: 15; Dêreşî, 2011: 19-23). Öz (2022: 109) li ser mexlesa Feqîyê Teyran radiweste û dîyar dike ku hin lêkolîner mexlesa Feqîyê Teyran meteforîk dîtine, hin jî wê wek taybetmendîyeke xwedî keramet pejirandine. Li gorî gelê Kurd, ew helbestvan û dengbêjê batinî ye, wî bi zimanê teyr û terewulan zanîbûye. Feqî, dengê sirûşta zindî û nezindî zanîbûye, bi teyr û sirûştê ra axivîye, ji ber vê ji alîyê gel va navê Feqîyê Teyran lê hatiye kirin (Kurdo, 2010: 92). Herwiha derbarê mexlesê wî da nêrînek wiha jî hene; ji ber ku navê gundê wî Teyran bûye vê bernavê dane wî ku vê gavê gundekî bi vî navî tune. Nêrîneke din jî wiha ye; çawa ku Ferîdeddîn Ettar di berhema

Menatîkqu't-Teyr da bi ajelan ra diaxive, Feqî jî di helbestên xwe da bi taybet di ya *Feqî û Bilbil* da bi ajalan ra diaxive ku ev mexles çavkanîya xwe ji vir digire (Dêreşî, 1989: 32; Ezîzan, 1986: 8; Sadinî, 2010: 69, vghz. Öz, 2022: 108-109). Bi vî awayî derbarê mexlesê wî da nêrînên cuda hebin jî Feqîyê Teyran, helbestvanê gel e, bi zimanê gel nivîsîye ku bi vî awayî berhemên wî bi piranî bi awayekî hêsan tên fêmkirin. Berhemên wî ên ku bi qasî dest ketine: Dîwan, Çîroka Zembîlfiroş, Bersîsê 'Abid, Qewlê Hespê Reş, Çîroka Şêxê Sen'anî, Destana Xan Dimdim in (Sağniç, 2002: 371). Bi qasî ku tê zanîn, ew di dîroka edebîyata Kurmancî da yekem kes e ku li ser hinek çîrok û serpêhatîyên jiyana tesewifî menzûme nivîsandiye ku yek ji wan jî Şêxê Sen'anî ye. Feqî ev menzûmeya di sala 1030/1620'an da nivîsandiye (Adak, 2013: 214). "Menzûmeya Şêxê Sen'an di xebata Sadinî (2012: 336) de 363 beyt in û di ya Yıldırım (2014: 218) de jî 362 beyt in" (Aykaç, 2022: 38).

**Ji Çîrokeke Trajîk Helbesteke Tesewifê: Helbesta Şêxê Sen'anî Ya Feqîyê Teyran**

Helbestvanê tesewifê, çîrokên trajîk bi bergeheke tesewifî vediguherînin û bi vê jî ramana tesewifê xurt dikin. Ji van çîrokan ya ku derdikeve pêş, çîroka trajîk ya evînê ye. Evîn xwedîyê taybetîyeke gerdûnî ye ku her civak û netewe xwedîyê çîrokên evînê ne. Di van çîrokan da evîndar xwe diavêjin her cure xetereyê da ku hevgîhanê bi dest bixin. Lê, mutesewif vê wek evîn û daxwaza hevgîhana bi Xwedê difikire (George, 2018: 91). Tanpınar (1988: 27) li ser çîrokên gel yên wekî Tahir û Zühre, Kerem û Aslı radiweste û dibêje, di pirsgirêkên van çîrokan da tê dîtin ku jîyan bixwe heye ku trajîk aîdê vê jîyanê ye. Ev çîrok hesta trajîk ya çarenusê dihewînin. Ew tîne ziman ku çîroka Ferhadê Husrev û Şîrîn jî me dibe heman ramana trajîk. Lê em dizanin ku tesewif çawa vî lehengê gel hatiye barkirin, yê ku bûye malê çîrok û helbesta gel. George (2018: 91) dîyar dike: "Mutesewifên Hîndîstanê, berhemên cîhanî (dinyewî) wek berhemên ma'newî alegorîk kirine û bi vê jî îlham dane tesewifê". Mutesewifên Kurdî jî bi heman awayî tevgerîyane ku yek ji wan Feqîyê Teyran e. Ew jî wek helbestnûsê kevneşopa teswifê, xwe dispêre çîrokeke trajîk ya navdar, mîna mutesewifê berîya xwe, ango pêşengên xwe yên ku bi 'Erebî û Farisî nivîsandine, wê çîrokê bi bergeha tesewifê ji nû va dinivîse û pêşkêşî xwînerên Kurdî dike.

Di çîrokên trajîk da honakeke rûdanê (*plot*) heye. Di berhema *Poetika* ya Aristoteles da ku ew çavkanîyeke giring ê qada trajedîyê ye, tê dîyarkirin ku di nav hêmanên trajedîyê da "honaka rûdanê" ji hêmanên din giringtir e. Bi wî, ya giring, rêzkirin û birêkûpêkkirina rûdanê ye (2017: 30-31, 42). Trajedî, ne ji wêranîya karakteran, ji demajoya ku wan dibe rûxandinê dertê. Ango, ya trajîk karakter nîne, rûdan bi xwe ye, yanê ya ku karekter ber bi rewşeke trajîk va dibe, zîncîreya rûdanan e (Akgül, 2017: 156). Herçiqas bi awayekî giştî honaka rûdanê û helbesta klasîk yan jî ya nûjen ji hev dûr bin jî em di menzûmeyan da honakeke rûdanê dibînin ku menzûmeya *Şêxê Sen'anîyan* ya Feqîyê Teyran xwedîyê honakeke rûdanê ye. Honaka trajîk ya rûdanê, êş û wêranîyê dihewîne ku Feqîyê Teyran di vê menzûmeyê da çîroka trajîk ya Şêxê Sen'an û êş û wêranîya wê, vediguherîne.

Dema ku em bes ji hêla honaka rûdanê ya trajîk li çîrokê dinêrin, em rewşeke trajîk dibînin. Di çîrokê da Şêxekî xwedîyê nirxên bawerîya Îslamê heye. Ew, dibe dildarê keçikeke Xiristîyan. Ji bo ku xwe bigihîne dilberê, divê dînê xwe biterikîne. Ji alîyekî bawerîya wî, ji alîyê din jî eşqa wî ya xurt heye. Yanê ew di nav bawerî û eşqa xwe da ne ku ev rewşeke trajîk e. Scheler (1919: 252) trajîkê di berberîyê da dibîne, berberîya du nirxên bala û erênî. Bi wî, ji bo ku rewşek bibe trajîk, di hengama berberîya nirxan da divê nirxek ji holê rabe, nirxekî din jî bibe sedemê ji holêrabûna nirxê din. Ji bo ku Şêx bigihîje dilberê, divê bawerîya xwe ya Îslamê dayne alîyekî û bibe Xiristîyan. Ango, nirxên xwe yên Îslamê piştguh bike û xwe bigihîne dilberê. Lê, heke li hemberê eşqa xwe, li ser bawerîya Îslamê bimîne, wê demê jî ew ê ji dilberê be û yê negihîne dilberê. Herwiha yê ji evîna xwe rû bade. Di rewşa trajîk da hilbijartineke mecbûrî heye ku ew ber bi alîyekî va beralîbûnek hewce dike ku trajîk bi mecbûrî û bêgavîyê va pêwend e (Yavuzer, 2024: 51). Karakterê trajîk, dema ku di navbera du tişt an jî du nirxan da dimîne, divê ber bi alîyekî va çalakîyekê pêk bîne ku xwe ji wê rewşa ku di nav da maye xelas bike. Mecbûrî û bêgavî ji hêmanên giring yên trajîkê ne ku ew bi sedeman va girêdayî tên xuyan, lê Scheler (1919: 256) dibêje; "Ev mecbûrîyeke sedemî nîne û em nikarin vê mecbûrîyê bispêrin rûdanên derva. Ew mecbûrîyeke hundirî ye, di sirûşta kes û tiştan da jixwe heye, ku ew çarenûsa trajîk diceribînin". Rewşa trajîk bi hilbijartin û çalakîyê xwe dide der. Şêx, evînê hildibijêre, li ser şertên hevgîhanê ya keçikê, dînê xwe yê Îslamê diterikîne û dibe Xiristîyan. Her ku ew ber bi bidestxistina dilberê çalakîyan dike, gîhîştina wî dijwartir dibe. Şertên keçikê ew in ku divê ew zinarê girêde, Qur'anê bişewitîne,

şerevê vexwe û bibe şivanê berazên dilberê. Hûn bin, mîna Şêx di navberê da bimînin û mecbûr bimînin ku ber alîyekî va beralî bin, hûn ê berê xwe bidin bi kîjan alî? Bawerî yan evîn? Herdu alî jî bi têra xwe xurt û hêzdar in. Ew, erênî ne, hest û nirxên bala dihewinîn ku trajîk mîna van di berberîya du tişt yan jî du nirxên erênî û bala da xwe dide nîşan. Her ku diçe keçik şertên giran dide li pêşîya Şêx ku meh li ser mehan diqulibin û Şêx ji bo ku xwe bigihîne dilberê, yek bi yek şertên keçikê tîne cih. Şêx; zinarê girêdide, Qur'anê dişewitîne û dibe şivanê berazan. Ew, wek rêberekî dînê Îslamê, mîna karakterekî trajedîyên klasîk, ji bilindahîyekê dikeve û dibe şivanê berazên keçika Xisristîyan. Ya ku Şêx pê dixijike, rewşa trajîk e. Aristoteles, tîne ziman: "… karakter ew e ku hilbijartinekê nîşan dike" (2017: 50). Di honaka rûdanê ya trajîk da ya giring kîbûna karakter nîne, di hengama berberîyê da hilbijartin û çalakîya karakter giringtir e. Kuçuradi (2009: 41), li ser çalakî û encama çalakîya lehengan, dibêje: "…çalakîya ku leheng dike leheng, wî/wê tune jî dike; yan jî mîna trajedîyên nû, tişteke binirx, hezkirinek, projeyek û tiştekî ku bêyî wê nikare bike, tune dike". Di rewşa trajîk ya Şêx da tê dîtin ku ew di encama hilbijartin û çalakîya xwe da nirxên xwe yên dînî, yên wekî bawerîya Îslamê û statûya xwe ya Şêxtîyê winda dike, ya ku hildibijêre û berz dike jî evîn e. Ew di navbera hesteke xurt û nirxeke gerdûnî û bawerîya xwe da ango di navbera du tişt yan jî du nirxên bala û erênî da ber bi alîyekî va diçe ku ev rewşeke mişt trajîk e ku ew bi vê hilbijartinê alîyê din tune dike. Di çîrokê da Şêx kesekî lebat, bi bengîn û çalakger e, bi awayekî ji xwe bawer û berxwedêr tevdigere. Ew, wek merivekî asayî û bawermendek tevnagere ku li hemberî bawerîya xwe, evînê hildibijêre. Ev taybetî, Şêx bi kesekî trajîk va veduguherînin. Şêx di dawîyê da nagihîje mirazê xwe dimire ku mirina wî guhdarên vê çîrokê xemgîn dike.Tevgerên wî li dijî rewiştê xuya bikin jî çalakî û binketina wî dilşewatîyek dertîne. Berberî, hilbijartin, çalakî, êş û wêranîya ku di çîrokê da cih digirin, rewşa trajîk bi me dide têgihîştin.

Feqîyê Teyran vê çîroka trajîk bi ramana teswifê wek menzûme ji nû va dihone. Ew di 362 çarînan da rêzebûyerê bi awayekî serkevtî sazdike û Şêx ji berberî û rageşîyekê, ber bi mirina ku li pêşîya meriv sekinîye, dibe. Ew, di helbestê da Şêx wiha dide nasîn:

Sen'anîyan şeyxek hebû
Ew 'aşiqê baxoyê[1] xwe bû
Qet meyl di dunyayê nebû
Dûr bû ji vê meş'xeletê (Dêreşî, 2011: 308).

Feqîyê Teyran di helbestê da Şêx mîna lehengekî trajîk, erênî, dilsoz, xwedî nirx dide nîşan. Şêxê misilman, demên xwe bi îbadet, zikir, girîn diborîne. Enîya wî ji ber secdeyê kul bûye, ku ewqas ta'et kiriye. Di dilê wî da bi hîç awayî şikek û dubendîyek çênebûye. Her cure meriv bi destê wî tobê kirine. Bi diayên wî nexweşên giran vejîyane û sihetê dîtine. Şêx, xeybetê nepejirandiye, behs û axaftina li ser ciwan û dilberan jî qebûl nekiriye. Ev jîyana Şêx ya ku serdanpê xwe spêrîye Xwedê û bawerîyê, heta xewnekê dom kiriye. Xewn, di gelek çîrokên cîhanê da motîfeke sereke ye ku ew destana Memê Alan ya ku rêzerûdan bi xewnekê destpê dikin, bi bîr dixe. Bi heman awayî piştî xewnê çalakîyên Şêx dest pê dikin (324-325).

Rohniya findê gehiştê — Ba'tinî kiç vedixwînê
Huriya bukra buhuştê — Perdeê j'ber xwe hiltînê
Dî li ser banê Keniştê — Şêyx di xewnê da dibînê
Ba'tinî kiç ban kete — Cam û tasek mey d'detê

Ev xewn, Şêx ber bi rêyeke dijwar va beralî dike. Şêx, ji welatê xwe, ji Ke'beyê diqete û dikeve li pey keçika ku di xewnê da dîtiye. Eşqa Şêx, wî ji cihê pîroz, welat diqetîne û wî dide li ser rêya dijwar ya eşqê. Ew, bi pêncsed mûrîdên xwe va xwe digihînin Êrmenistanê, li ber mala keçika mesîhî disekinin. Dema ku mirîden wî jî keçikê dibînin ew jî dikevin di bin bandora bedewîya wê. Di helbestê da bedewîya keçikê û rewşa helwesta wan wiha tê ravekirin:

Li zakiran kiç seyyirî
Murşîd di dêmê fikirî
Ya Reb, hene ev reng perî
Nabin beşer bi vê şubhetê (369).

[1]Baxoy (baxo): Xwedê, xwedan (Dêreşî: 2011: 535).

Şêx li hemberê wê bedewîyê ji xwe va diçe û dibe dildarekî bengîn. Eşq, hêzeke xurt e û di heman demê da wêranker e. Eşq di helbestê da wiha tê ravekirin:

‘Işq agir e, ma sar dibî?
Hingî diçî dijwar dibî
Şeyx pê de‘îf û jar dibî
Çil rojekan may raketê (347).

Aşiq ew kes e ku êş û jana eşqê dikişîne, dilê wî diperite û her tim perîşan e, lê maşuq ji bo aşiq tiştek nake ku haya maşuq ji bayê felekê tune (Turan, 2005: 532). Çar daxwazîyên dilberê ji Şêx hene ku ev in: Divê Şêx ji pût ra secde bike, şerabê vexwe, Qur’anê bişewitîne û bibe Xiristîyan. Eşqa Şêx ya ku dilê wî û hemûyê rabirdûya wî sojîye, van daxwazan bi Şêx dide kirinê. Şêxê heftê heft salî, yê ku jîyana xwe daye bawerîya Îslamê û hemû nirxên wê, ji bo ku xwe bigihîne yarê, şertên wê dipejirîne.

Hem nû kirim hem bed kirim
‘Îsayiyê murted kirim
Ji vê terîqê red kirim
Kafir kirim bê murwetê (Dêreşî, 2011: 341).

Feqîyê Teyran rûdanan li hev girêdide û honaka rûdanê saz dike, lê di bingeha bendên menzûmeyê da ramana tesewifê heye. Ango ramana wehdetê wicûdê ya yekitîya heyînan heye. Di ramana wehdetê wicûdê ya Feqîyê Teyran da her heyîna ku behs dike, di rastîyê da yek heyîn e ku ew jî heyîna Xwedê ye. Ew, di gelek çarînên helbestê da bi me dide zanîn ku heyîna Xwedê di tiştan da bi taybet di rûyê dilberê û heyînên sirûştê da xuya dibe. Feqîyê Teyran (421) di çarîna jêr da di navbera dildar û dilberê da duyîtîyê radike.

Lew ‘işq û muḥbet ismek in
Me‘şûq û ‘aşiq cismek in
Her du di hev da qismek in
Şeyxek divê menê b’detê

Tê dîtin ku ew dildar û dilberê di nav hev da dibîne. Di bingehê da ya ku tîne ziman ev e ku dildar merivê cîhana madî ye û dilber jî Xwedê ye. Ew dide zanîn ku her du jî di nav hev da ne, ango yek beden û yek parçe ne. Vê gavê heke her du jî yek beden bin, wê demê dildar parçeyek ji dilberê ye, herwiha her du jî Xwedê bixwe ne. Di helbestê da ya ku berberîyek di Şêx da dide destpêkirin evîn e ku Feqîyê Teyran wê evînê bi evîna tesewifê va vediguherîne. Êdî berberî ji holê radibe, ya ku li holê ye evîna mecazî û ya Îlahî ne. Evîna mecezî evîna ku Şêx ji bo keçika mesîhî di dilê xwe da dihewîne ku ew ê Şêx ber bi evîna Îlahî va bibe, wî bikemilîne û bigihîne Xwedê. Ew (295) di vê bendê da li ser evîna mecezî ya ku dibe evîna rastîn radiweste.

Subḥan ji şahê zulcelal
Fikrîme neqşê bêzewal
Ḥal bê mecaz naête bal
Kamil dibit b’ulfiyetê

Hibijartin, yek ji taybetîyên rewşa trajîk e. Kesê trajîk di hengama hilbijartinê da xwedî azadîyekê be jî, ji ber mecbûrîyeta hilbijartinê û ber bi hêlekî pêkanîna çalakîya xwe va, azdîyeke zarûrî ya trajîk pêktîne. Heke Şêx çalakîya xwe ber bi dilberê va ango eşqê va nekira, hingav yê ji dilberê û ji eşqê bêpar bima. Lê Feqîyê Teyran, serpêhatîya Şêx bi çarenivîsê va girêdide û wî ji rewşa trajîk dûr dixe (392-393).

Hêj qet nebûn Derya û Berr
Baxoy nivîsîn xeyr û şerr
Muhr û berat û nefî û derr
Xelkno, ji wê bi ser me tê
Hingî qise, hingî şuxil
Defter kirin roja ewil
Baxoy bi xwe muhr kir sicil
Avêt berata huccetê

Çarenûs, hêmaneke giring ya trajîkê ye ku mirina xofdar çarenûsa meriv e û ew di trajedîyên klasîk da hêmaneke giring e ku em di menzûmayê da jî wê dibînin. Çarenûsa Şêx ji xwe ji berê va dîyar e û ew hatiye nivîsîn. Şêx, çarenûsa xwe ya ku nivîsar e, dijî. Lê merivek ji bo ku bibe kesek/karakterekî trajîk, divê xwedîyê wê vînê be ku çalakîyên xwe bi azadî pêk bîne. Feqîyê Teyran dîyar dike ku tiştên ku Şêx dijî, di serî da li berîya hatina wî ya cîhanê, nivîsarbûne. Di trajedîyên klasîk da em agahîyên derbarê çarenûsê û bûyerên ku yên bên serê karakterên trajîk, di gotinên kahinên wê serdemê da dibînin. Dema ku em çarenûsa ku Feqîyê Teyran xêz dike bi çarenûsa trajedîyên klasîk berawird dikin, em

dibînin ku di trajedîyên klasîk da destê xwedayên wê serdemê di çarenûsa karakterên trajîk da ne. Di serdema Yewnana Pêşîn da lehengê trajîk di kirinên xwe da xwedayan berpirsîyar didîtin, lê didan zanîn ku yê ku dikin ew bixwe ne. Mîna Oidipus ku wî digot "yê ku vê çalakîyê kir Apollon bû, lê dest yên min bixwe bûn" (Sofokles, 2009: 62). Oidipus li ser pirsa: "Kîjan xwedê wiha fît da te?" wek bersiv: "Apollon, dostên min, Apollon! Ev êşên ku ez nikarim ber wan tab bikim, ew dide min. Lê destên ku çavên min kor kirin ne destên yên din in, destên min bixwe ne" (Sofokles, 2009: 62). Çarenûsa dînê semawî û yê serdema Yewnana Pêşîn ji hev cuda ne. Di trajedîyên Yewnana Pêşîn da xwedayên wê serdemê xwedîyê roleke giring in ku ew desthilatên çarenûsa karakterên trajîk yên wê serdemê ne û destên wan raste rast di nav jîyana karakteran da ne. Herwiha, xwedayên serdema Yewnana Pêşîn, karên kirêt dikin, lê di serdema yek Xwedayî da karên kirêt yên Şeytan in. Herwiha di menzûmeya Feqîyê Teyran da jî Xweda têkilî bi serpêhatîya Şêx va danayne, bes ew her tiştî dizane û di serpêhatiya Şêx da jî hikmetek heye (394).

Vê ḥalekê kûr tê heye
Dûrbînekê dûr tê heye
Purr metnekê hûr tê heye
Sofî nizanin wê xetê

Çalakî hêmaneke giring ya rewşa trajîk e ku gelo Şêx di çalakîyên xwe da bi vîneke azad tevdigere yan ew di bin bandora hêzên derva da ne? Herçiqas Şêx wek kesekî ku bi vîna xwe tevdigere dîyar bike jî Feqîyê Teyran nahêle ku ew bi timî bi vîneke azad tevbigere. Hêza eşqê û hikmeta ku kesên menzûmeyê nikarin jê têbigihîjin, Şêx ji eşqa mecazî ber bi eşqa rastîn va beralî dikin. Herwiha karîgerîya diayên mirîden wî ya li ser jîyan û çarenûsa Şêx, hikmeta ku tê behskirin ya ku meriv nikare jê têbigihîje, çarenûsa ku tê xêzkirin ya ku ji xwe berê da hatiye nivîsîn, ramana teslîmbûnê dadinin holê, nahêlin ku meriv têbikoşe, berxwe bide û mezinahîya rihê meriv derkeve holê. Di menzûmeyê da ya ku nahêle ku ji çîroka Şêx trajedîyek derbikeve bendên dawîyê ya menzûmayê ne. Mirîd û sofî halê şêx dibinin û ji bo wî dia dikin ku ew ji wê rewşê xwe xelas bike. Piştî duwezdeh mehan Şêx biryar digire, hemû nirxên Xiristiyanîyê, mal û warê keçikê diterikîne. Ew, berê xwe dide welatê xwe. Keçik jî li pey wî dikeve dike ku xwe bigihîne wî. Keçik dema ku xwe digihîne wî, tewbe dike û tê li ser dînê Şêx, Şêx dimire, pey ra jî keçik dimire û her du jî diçin li ser dilovanîyê Xwedê.

Li xi'dreta hev nagirin
Li ber surrê na sebirin
Her du bi hevra dimirin
Li wê gihane wesletê (478)

Di cîhanê da herkes bi karakterekî trajîk va venaguhere, herwiha herkesek nabe salik û nakeve di rêya seyr û silûkê. Hin kesên ku xwedî nirx in û bi bengîn in, dikevin rewşên trajîk. Scheler (2008: 240) tîne ziman ku leheng bi hilbijartin û çalakîya xwe va dibe lehengê trajîk. Pêkanîna çalakîya trajîk û êşkişandin di aferîşa karakterê trajîk da heye. Steiner (2011: 10) dibêje: "Merivê trajîk, ji merivên navînîyê hêjatir, balatir û nêzîktirî rehê tarîya jîyanê ye". Bi heman awayî em van taybetîyan di salikê rêvîyê seyr û silûkê da jî dibînin ku di aferîşa salik da çalakî û êşkişandin heye ku ew merivekî ji rêzê nîne û xwedîyê nirxên bilind e. Di navbera salik û karakterê trajîk da cudatî ev e ku jîyana karakterê trajîk û çîroka wî, bi mirinê bi dawî dibe, lê ji bo salik, mirin bes derîyekê ku ji tê ra derbaz dibe û wî dibe hevgîhiştina ku salik daxwaz dike. Aristoteles tîne ziman ku di tragedyayê da karakterên dilpak û malmezin, rewşa trajîk karîgertir dike (Aristoteles, 2017: 21, 50) ku ew yan kral in yan jî ji malbatên kral û arîstokrasîyê ne. Feqîyê Teyran jî ji bo wateya meriv, mirin û piştî mirinê bide nîşan, merivek (Şêx) ji statûyekî bilind hildibijêre ku ev hilbijartin bi karakterên trajîk yên wê serdemê va li hev hatî ye. Yanê, ew serpêhatiyeke yekî ji rêzê hilnabijêre ku em karakterên ji rêzê di serdema nûjen da dibînin. Şêxê menzûmeyê, mîna karakterekî trajîk di rêyeke dirêj, dijwar û êşbar ra (seyr û silûk) derbaz dibe. Ew xewna ku wî derdixe rê û dibe welatên dûr, wî bi encameke ku bi hîç awayî nedihate hêvîkirin va rû bi rû dihêle. Ew jî di dawîyê da mîna karakterekî trajîk, dibe xwedîyê agahî û ceribandinên ku nabe nesîb û serpêhatîya her kesî. Êş, hevparîyeke helbesta trajîk û ya tesewifê ye. Êş, di trajedîyê û tesewifê da tê pejirandin. Karakterê trajedîyê jî, salikê menzûmeyên tesewifê jî li hemberî êşê tehemil dikin û wê dipejirînin. Trajedî êşê wek taybetîyeke ku aîdê meriv e, ku meriv vê êşê dijî û dipejirîne, dide nîşan, lê tesewif xelat û mikefatek dadîne li hemberê êşa ku tê jîyîn. Rewşa trajîk, ji êşa ku meriv dijî têgihîştinek

pêk tîne, lê helbesta tesewifê vê êşê ji bo gihîştinekî armanc û xelateke mezin pêşnîyar dike. Rewşa trajîk ji bo meriv xofdarîya mirinê dadîne holê, lê helbesta tesewifê ji bo mirina xofdar, çareserîyek dadîne holê û wê wek bûyereke ji cîhanek êşbar bi derbazbûna cîhaneke xweşiktir dide nîşan. Bi vî awayî tesewif, êşa vê cîhanê bê xelat nahêle. Xwînerên vê helbestê ji ber rewşa xerab ya ku Şêx dikeve nav, berxwe nakevin û dilê wan bi Şêx naşewite.

Ji wesleta ḥalek we dî
Herdu bi libsê cesedî
Çûne ḥeyata ebedî
Zava û bûkê axretê (Dêreşî, 2011: 478)

Di helbesta klasîk da armanca dildar, xweginadin e ku ev bi bêjeya wesletê tê îfadekirin. Weslet, tê wateya gîhanê ku dildar xwe digihîne dilberê (Pala, 2004: 476). Di helbestê da hingava ku Şêx û keçik yê bigihên hev, di wê demê da ew dimirin. Ev rewş di honaka rûdanê ya trajîk da wêranîyê nîşan bide jî Feqîyê Teyran di menzûmeyê da wan di cîhana din da digihîne hev ku qewimîna trajîkê û zayîna trajedîyê nepêkan dike. Xwînerê trajedîyekê helbet ji ketin û êşa karakter tirs û dilşewatîyek dijî, lê xwînerê vê helbestê ji ketina Şêx tirs û dilşewatîyek hîs nake. Trajedî wek hunerek ji êşa meriv têgihîştinek pêk tîne, helbesta tesewifê jî êşa ku meriv dijî dide nîşan lê wateyek lê bar dike, hemberê vê êşê jî xelatek ji bo meriv pêşkeş dike. Xwînerê menzûmeya Şêxê Sen'an, berevajîyê bîner/xwînerên trajedîyekê, bi kêfxweşî û aramî jê vediqetin.

## Encam

Feqîyê Teyran wek helbestvanekî Kurdîya klasîk, yê ku nûnerek ji kevneşopa helbesta tesewifê ye û xwedîyê ramana wehedetul wicûdê ye, mîna pêşengên xwe çîrokeke trajîk bi bergeha tesewifê berevajî dike. Ew di hunera xwe da bes li pey belexat û bedewîyê nakeve, di heman demê da mîna helbestvanekî trajîk, honaka rûdanê saz dike, li ser heyînê, wateya meriv ya cîhanê, berberî, êş û çarenûsê radiweste. Ew, di helbesta *Şêxê Sen'anî* da beberîyek saz dike ku berberî hêmana bingehîn ya trajedîyê ye. Di helbestê da bawerî û evîn, mecaz û rastî, jîyan û mirin di nav berberîyekê da tê dayîn, lê ya ku bingehê da tê vegotin her tiştê vê cîhanê parçeyek ji Xwedê ye. Herçiqas wateya meriv ya cîhanê, berberî, êş, çarenûs û mirin mijarên trajîk û tesewifê yên hevpar bin jî nakokî û dijitî di navbera her du têgihan da heye. Trajîk bi cîhanê ra mijûl e û rewşa trajîk ya jîyanê nîşan dide, tesewif jî bi cîhana din ra mijûl e û vê cîhanê wek pirek dinirxîne. Trajedî ku ew rewşa trajîk pêşkeş dike, wek hunerek dawîyeke trajîk dihewîne, lê ev helbesta tesewifê, dawîyeke bextewar û şad dadîne holê. Di trajedîyên klasîk da xwedayên wê serdemê erênî nînin û kirinên kirêt û çarenûsên êşdar ji bo karakteran xêz dikin, lê di helbesta Feqîyê Teyran ya tesewifê da Xweda erênî û meriv jî parçayek ji wî ye, herwiha di navbera meriv û Xweda da dijberîyek tune.

Salikê (rêwîyê rêya tesewifê) menzûmeyê, taybetîyên lehengê trajîk dihewîne ku ew yekî qenc û xwedî nirxên bala ye, ew bi bengîn e û ji statûyeke bilind e ku ew Şêx e. Feqîyê Teyran, lehengê trajîk yê çîrokê bi rêwîyê seyr û silûkê va vediguherîne. Ew, Şêxê kal ji evîna mecazî derbaz dike û li pey evîna rast dixe. Ew, di rûyê yarê da bedewîya bêhempa ya Xwedê dide nîşan û lehengê çîrokê bi evîna Xwedayî va xelat dike. Ew, berevajî lehengê trajîk yê çîrokê ku ew bi çalakîya xwe li bin dikeve û wêran dibe, rêwîyê xwe bi çalakîyên wî û rêzerûdanan va gav bi gav ber bi serkevtinê va dibe. Feqîyê Teyran, berevajî trajedîyan, derbarê jîyana dahatûyê da agahî dide. Bi vê jî bi Xwedê ra yekbûn, nemirî, yan jî çûyîne bihûştê rêwîyê tesewifê ji lehengê trajîk cudatir dike û honaka rûdanê ya trajîk berevajî dike. Ew di helbestê da çareserîyek ji jîyan û mirinê ra pêşkeş dike. Êş ku hêmaneke giring ya rewşa trajîk e û di qada hunerê da bîner/xwîneran ji êşa meriv agahdar dike, di bergeha Feqîyê Teyran da diguhere ku êş dibe navgîna xelatê ku rêwîyê tesewifê di cîhana din da digihîje xelata ku daxwaz dike. Dema ku em lehengê Feqî bi lehengê rabirdûyê û yên nû berawird bikin, em ê bêjin ku lehengê wî yê ku ketiye rêya tesewifê, ne mîna lehengê Yewnana Pêşîn yên trajîk têk diçin û wêran dibin, ne jî mîna lehengê nûjen ya cîhana sekûler, di cîhaneke stemkar û bê armanc da ber bi binketinê va diçin. Merivê trajîk, êş û wêranîyek dijî lê berdêla wî hilnade, ew bes hilgirê êş û mirina xedar e ku wê heq nake. Lê, lehengê Feqîyê Teyran, berdêla êş û mirina vê cîhanê, bi hevgihîştin, wehdet û şadîyê bi dest dixe. Di bergeha trajedîyê da meriv li hemberê mirinê heyîneke trajîk e, lê Feqîyê Teyran di helbestê da bi bergeha tesewifê xofdarîya mirinê ji holê radike. Ew li hemerî mirinê vejîn, yekbûn û şadîyê dadine holê, bi vê

jî li hemberî têkçûn û wêranîya trajîk serkevtinek bidest dixe. Herwiha teza trajîkê ya ku meriv heyînekî trajîk e, bes aîdê vê cîhanê ye û dema ku jê têdigihîje ku yê bimire dikeve rewşeke trajîk, berevajî dike. Li dijî vê tezê, vê pêşkeş dike ku meriv parçayek ji Xwedê ye, bi mirinê yê vegere cihê xwe yê rastî, ew cihê aram û xweşik.

**Beyan ve Açıklamalar / Daxuyanî û Ravekirin**

1. **Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Dîyarkirina Rêjeya Beşdarîyê:** Birinci yazar / Nivîskarê Yekem.
2. **Çıkar çatışması / Nelihevîya Berjewendîyê:** Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / Ji aliyê nivîskar ve tu nakokiyên berjewendiyê nehatine destnîşankirin.
3. **Etik Raporu / Rapora Etîkê:** Bu araştırmada etik izin belgesi alınmamıştır. Çünkü araştırma belge ve dökümanlara dayalı yürütülmüştür. İnsan ve hayvanlar ile herhangi bir veri toplama sürecini içermemektedir. Çalışmada kullanılan tüm kaynaklara uygun şekilde atıfta bulunulmuş, etik yayıncılık ilkelerine tam olarak uyulmuştur. Çalışmanın hazırlanması sürecinde akademik dürüstlük ilkeleri gözetilmiştir. / Vê lêkolînê destûra belgenameya etîkê wernegirt. Ji ber ku ev lêkolîn xwe dispêre belge û dokumentan. Di vê xebatê de li ser meriv û heywanan tu zanyarî nehatine berhevkirin û nirxandin. Hemû çavkaniyên ku di lêkolînê de hatine bikaranîn bi awayekî guncaw hatine dîyarkirin û prensîbên weşana etîkî bi tevahî hatine pêkanîn. Di dema amadekirina lêkolînê de prensîbên rastînî yên akademîk hatine şopandin.
4. **Araştırmanın Modeli / Modela Vekolînê:** Çalışma, bir araştırma makalesidir. Çalışma, birincil kaynaklara ulaşıp bu kaynakların değerlendirilmesi amacını taşıdığı için çalışmada doküman analizi ve metin tahlili yöntemi kullanılmıştır. / Ev xebat, gotareke lêkolînî ye. Ji ber ku armanca xebatê ev e ku xwe bigihîne çavkanîyên resen û wan binirxîne, di xebatê da rêbaza nirxandina dokumentan û dahûrandina deqê hatin bikaranîn.

**References**

Abdullayeva, Ş. A. (2015). Azərbaycan ədəbiyyatinda "Şeyx Sənan" mövzusu ("Sheykh-i Senan" subject in Azerbaijan literature). Bakı: Elmvə Təhsil. https://www.academia.edu/37477999/Shaikh_Sanan_Theme_in Azerbaijani_Literature.

Adak, A. (2013). *Destpêka edebîyata Kurdî ya klasîk (The beginning of classical Kurdish literature)*. Nûbihar.

Akgül, A. (2017). "Osmanlı-Türk romanında trajik olay örgüsü ve bir prototip olarak Taaşşuk-ı Talât Ve Fitnat" (Tragic plot in the Ottoman-Turkish novel and the Taashshuk-i Talat and Fitnat as a prototype). *Osmanlı Araştırmaları / The Journal Of Ottoman Studies*, 153-174. https://doi.org/10.18589/oa.591631

Akyüz, A. (1988). Abdurrezzak es-San'ani (Abdurrezzak al-San'ani). *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 1, 298- 299.

Aristoteles. (2017). *Poetika*. Can.

Asgerzade, L. (2018). "Şeyh-i Senan-i efsanesinin yayılma trayektorisi (XX-XXI)" (The dissemination trajectory of the legend of Sheikh Senan (XX-XXI). *Kardeşlik Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 345-346-347.

Aykaç, Y. (2022). "Tewsîf û danasîna keşkûla Kurdî ya li pirtûkxaneya meclîsê şûrayê Îslamî" (Description and analysis of the Kurdish Kashkūl in the Library of the Islamic Consultative Assembly). *Kurdiyat*, (5), 31-47, https://doi.org/10.55118/kurdiyat.1118723

Cebecioğlu, E. (2004). *Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü (Dictionary of sufi terms and idioms)*. Anka.

Dêreşî, S. (2011). *Dîwana Feqiyê Teyran (Feqiyê Teyran poetry book)*. Lîs.

Eagleton, T. (2012). *Tatlı şiddet trajik kavramı (Sweet Violence: The idea of the tragic)*. Ayrıntı.

Feqîyê Teyran. (2023). *Faki-yî Teyran, divan – dîwan, Feqîyê Teyran*. (Kadri Yıldırım, Werger û Şîkar), Kültür and Sanat.

Feqîyê Teyran. (2019). *Şêxê Sen'anîyan*, *nezîre: xemgîn (Sheikh of the San'anis, nezira: xemgin)*. (Amadekar: Celîlê Celîl). Weşanên Wardozê.

Frye, N. (2008). "Sonbahar mitosu: tragedya" (Autumn myth: tragedy). *Cogito, 54*, 113-126.

Gemi, A. (2016). "Feriduddin Attar'ın etkisinde gelişen Gülşehrî Ve Feqiyê Teyran'ın *Şeyh San'an* hikâyelerinin mukayesesi" (Comparison of Sheikh San'an stories of Gülşehrî and Feqiyê Teyran, which developed under the influence of Feriduddin Attar). *Journal of International Social Research*, 9(45), 107-115.

Gemi, A. & Jankıri A. (2022). *Dîwana Şêxê Sen'anî bi xezela Feqhê Teyran û Xemgînê Xanî (The Court of Sheikh Sen'ani with the Fiqh of the Feqi Teyran and the Xemgînê Xanî)*. Peywend.

George, N. (2018). Tragic romances as a manifestation of Fanaa, *The Creative Launcher*. vol. 2(6), 91-99. Perception Publishing.

Glicksberg, C. I. (2004). *Avrupa edebiyatında trajik görünüm (Tragic appearance in European literature)*. Hece.

Gülen, F. N. (2016). "Feridüddin Attar'ın mantıku't-tayr mesnevisinde metinlerarasılık" ( Intertextuality in Feridüddin Attar's mantıku't-tayr masnavi). *The Journal of Academic Social Science Studies*, 49, 515-531. http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3642

Hêzil, S. (2015). *Kurte wêjeya Kurdî (Summary of Kurdish literature)*. Sîtav.

Kemikli, B. (2011). *Sufi şairin izinde şiir ve irfan (Poetry and wisdom in the footsteps of a sufi poet)*. Kitabevi Publishing.

Kuçuradi, İ. (2009). *Sanata felsefeyle bakmak (Looking at art with philosophy)*. Turkish Philosophy Association.

Kurdo, Q. (2010). *Tarîxa edebîyata kurdî (History of Kurdish literature)*. Lîs.

Orr, J. (2005). *Trajik gerçeklik ve modern toplum (Tragic reality and modern society)*. Hece.

Öz, R. (2022). "Eqîdeya Feqîyê Teyran di derbarê mijarên ilahiyatê de" (The doctrine of the Faqih Teyran regarding theological matters). *Feqînasî: Mîrasa Feqîyê Teyran*. ed. Abdulhadi Timurtaş. 107-122. Peywend.

Öz, Ruhullah. (2022). *Şarkın bilgesi Melayê Cizîrî (Melayê Cizîrî, the wise of the east)*. ed. Hüsnü Turgut. Peywend.

Özdenören, R. (2014). "Trajik durum ve din" (Tragic situation and religion). https://www.yenisafak.com/, Gihîn: 12/05/2022.

Poole, A. (2013). *Trajedi (Tragedy)*. (H. Gür, Çev.). Dost.

Rasche, V. M. (2014). "Das phänomen des tragischen und die tragische dimension des Christentums". (Ed. Maria Haines, Frankfurt am Main), *Theologie Und Philosophie*, *89*(4), 514-533.

Sağniç, F. H. (2002). *Dîroka wêjeya Kurdî (History of Kurdish literature)*. Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê.

Saunders, T. (1944). Religion and tragedy. *Dalhousie Review, 24*(3), 283-297.

Scheler, M. (1919). *Vom umsturz der werte der abhandlungen und aufsätze zweite durchgesehene auflage*. Leipzig: Der Neue Geist, https://archive.org/details/vomumsturzderwe00schegoog/page/n2/mde/2p

Scheler, M. (2008). "Trajik Görüngüsü Üzerine" (On the tragic appearance). *Cogito*, (54), 237-245.

Sofokles. (2009). *Eski Yunan tragedyaları 3: Kral Oidipus (Ancient Greek tragedies 3: Oedipus the King)*. Mitos Boyut.

Steiner, G. (2011). *Tragedyanın ölümü (The death of tragedy)*. (B. İdem Dinçel, Çev.). İş Bankası Cultural Publications.

Tenik, A. (2015). *Tarihsel süreçte Kürt coğrafyasında tasavvuf ve tarîkatlar (Sufism and sufi orders in the Kurdish region in the historical process)*. Nûbihar.

Turan, A. (2005). *Melayê Cizîrî dîvani ve şerhî (Melayê Cizîrî divan and commentary)*. Nûbihar.

Türer, O. (2013). *Ana hatlarıyla tasavvuf tarihi (History of sufism in main lines)*. Ataç.

Ulaş, S. E. û yd. (2002). *Felsefe sözlüğü (Dictionary of philosophy)*. Science and Art Publications.

Uludağ, S. (1997). "Hallâc-ı Mansûr" (Hallaj-i Mansur). *TDV İslam Ansiklopedisi, 15*, 377-381.

Williams, R. (2018). *Modern trajedi (Modern tragedy)*. İletişim.

Yavuzer, M. N. (2024). Nasname û rewşa trajîk: berawirdkirinek li ser romanên Mehmed Uzun, Yaşar Kemal û Îbrahîm Yûnisî (Identity and tragic situation: a comparison of the novels of Mehmed Uzun, Yaşar Kemal, and Ibrahim Yunusi). Teza Doktorayê, Zanîngeha Bîngolê Enstîtûya Zimanên Zindî. Şaxa Makezanista Ziman û Edebîyata Kurdî, Bingöl, https://tez.yok.gov.tr/

Yıldız, A. (2023). The Place of Feqîyê Teyran in Sufi Literature. *Kurdiyat, 8*, 7 – 30. https://doi.org/10.55118/kurdiyat.1329084